

Lietuva

Kova su vaikų skurdu ir vaikų socialinės aprėpties skatinimas

Nacionalinės politikos kryptių tyrimas

Arūnas Poviliūnas
Vilniaus universitetas

*Šiame pranešime išreikšta
nuomonė nebūtinai sutampa su Europos Komisijos
ar ES valstybių narių nuomone*

2007 m. gegužė

Europos Komisijos
Užimtumo, socialinių reikalų ir lygių galimybių generalinio direktorato
vardu

Turinys

Santrauka	1
Įvadas.....	3
1. Vaikų skurdo ir atskirties padėtis, pagrindinės tendencijos ir priežastys	5
1.1. Bendra padėtis	5
1.2. Vaikų skurdas	7
1.3. Socialinės rizikos grupei priklausančių šeimų vaikai.....	11
1.4. Tėvų globos netekę vaikai	14
1.5. Ekonominių emigrantų vaikai.....	17
1.6. Švietimo sistema	18
1.7. Prekyba vaikais	21
1.8. Konkretaus atvejo tyrimas: vaiko gerovė ir instituciniai interesai	22
2. Vaiko skurdo ir atskirties prevencijos ir įveikimo politika.....	24
2.1. Vaiko gerovės principai ir sritys	24
2.2. Nacionalinis veikslių planas ir nacionalinė vaiko gerovės politika.....	25
2.3. Socialinės aprėpties NVP ir NP SASAS vaikų skurdo ir gerovės srityse	31
2.4. „Nacionalinės vaiko gerovės politikos“ vertinimas	35
3. Vaikų skurdo ir atskirties prevencijos ir mažinimo politikos stebėsenos sistema.....	38
3.1. NP SASAS įgyvendinimo stebėsenos grupė	38
3.2. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierius	39
3.3. Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas	40
3.4. Lietuvos mokinių parlamentas	41
3.5. Įvairūs projektai	41
Literatūra	44
1 priedas. Pagrindiniai dokumentai vaikų skurdo ir gerovės klausimais	48

Santrauka

2006 m. Lietuvoje gyveno 718 800 vaikų nuo 0 iki 18 metų amžiaus; tai sudarė 21,1% visų gyventojų. 2005 m. gimė 30 500 vaikų; 122 vaikais daugiau nei 2004 m., bet 3 006 mažiau nei 2000 m. Bendras gimstamumo lygis sumažėjo nuo 1,55 – 1995 m. iki 1,27 – 2005 m. (1,14 miesto vietovėse; 1,60 kaimo vietovėse). 2005 m. vaikų sumažėjo 27 500. Nuo 2000 m. vaikų skaičius mažėja vidutiniškai 25 400 kasmet. Ne santuokoje gimusių vaikų skaičius didėja. 2005 m. palyginti su 1995 m. ne santuokoje gimusių vaikų dalis išaugo nuo 12,8% iki 28,4%.

Dėl ekonominės migracijos be vieno iš tėvų ar netgi be abiejų tėvų auga ne mažiau kaip 20 000 vaikų. Kai kurie jų yra palikti visai be globos, t. y. be jokio teisinio atstovo. Beveik 37 000 vaikų augo vadinamosiose asocialiose ar socialinės rizikos šeimose. 2005 m. savivaldybių vaikų teisių apsaugos tarnybos Lietuvoje buvo užregistravusios 16 400 tokių šeimų. 2005 m. daugiau kaip 13 000 vaikų (arba 1,8%) buvo palikti be tėvų priežiūros ir augo globos įstaigose ar globėjų šeimose. Dauguma jų gyvena uždaro tipo vaikų priežiūros aplinkoje. Nors 2005 m. pirmą kartą per dešimt metų bendras vaikų skaičius globos įstaigose sumažėjo, vaikų globos įstaigose ir bendro vaikų skaičiaus santykis padidėjo.

Tarptautiniuose dokumentuose vaiko samprata yra dvejopa: vaikas yra žmogaus teisių subjektas ir rūpinimosi žmogumi objektas. Lietuva turi du strateginius dokumentus, sudarytus taikant JT vaiko teisių deklaracijos (toliau – „VTD“) ir JT vaiko teisių konvencijos (JTVTK) daugiaaspektį metodą. „Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijai“ ir „Vaiko gerovės valstybės politikos strategijai“ rūpi ne tik vaiko priežiūra, bet ir kiti įvairūs vaiko gerovės aspektai. Koncepcijoje ir strategijoje pagrindžiama ideologija, aprašomos infrastruktūros, atskleidžiama vaikų dalyvavimo priimanant sprendimus reikšmė ir apibrėžiamas įvairių sričių tinklų kūrimas.

Nacionaliniame veiksnių plane socialinės aprėpties srityje (socialinės aprėpties NVP) šie dokumentai neatsispindi. 2006 – 2008 m. Nacionalinis pranešimas apie socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties strategijas (NP SASAS) apsiriboja tik vaikų globos klausimais, kurie siejami daugiausia su „materialine padėtimi“. Esant tokiam požiūriui, pamirštami kiti svarbūs vaiko gerovės aspektai (subjektyviai suvokiama gerovė, vaiko santykiai, pilietinis dalyvavimas, rizika ir sauga). *Eurochild* ekspertai nurodo, kad dėmesys apskritai vaiko teisėms duotų geresnių rezultatų visose vaikams skirtos politikos srityse ir tikrai leistų įsiklausyti į vaikų ir jaunimo teises. Todėl *Eurochild* skatina stiprinti atitinkamų politikos sričių tarpusavio bendradarbiavimą, kad būtų galima sukurti veiksmingesnes visiems sektoriams tinkamas skurdo ir socialinės atskirties prevencijos strategijas.

Socialinės aprėpties NVP apima daugiau vaiko gerovės aspektų nei NP SASAS. Nacionaliniame veiksnių plane socialinės aprėpties srityje analizuojama, kaip būtų galima padidinti šeimų socialines, ekonomines, švietimo ir teises galimybes; kaip į socialinę atskirtį patekusiems vaikams ir jaunimui teikti socialinę, pedagoginę, psichologinę ir kitokią pagalbą, didinant jų galimybes dalyvauti visuomenėje, skatinant jų kultūrinę ir pilietinę brandą bei socialinius įgūdžius; bandoma sukurti veiksmingą pilnametystės sulaukusių be tėvų priežiūros likusių vaikų integracijos į visuomenę sistemą, kuri tokiems jauniems asmenims teiktų materialią ir individualią socialinę bei profesinę pagalbą ir ugdytų jų socialinius įgūdžius.

Bet NP SASAS siektinų tikslų sąrašas yra rišlesnis ir nuoseklesnis nei socialinės aprėpties NVP. Socialinės aprėpties NVP užduočių sąrašė minimos tokios temos kaip siekis kuo mažiau be tėvų priežiūros likusių vaikų siųsti į globos įstaigas ir tokių vaikų socialinė integracija; vaikų apsauga nuo smurto ir t. t. NP SASAS numato ilgalaikį planą; jame yra sukurta priemonių, kurios galėtų padėti socialinės rizikos vaikams išvengti socialinės atskirties, sistema. NP SASAS aptariama, kaip užtikrinti sudėtingų (ikimokyklinio švietimo, vaikų priežiūros dienos metu, sveikatos ir socialinių paslaugų, šeimų konsultavimo ir t. t.) paslaugų prieinamumą visiems vaikams ten, kur gyvena šeima, ypatingą dėmesį skiriant šeimoms kaimo vietovėse ir ikimokyklinio amžiaus vaikams. Jame taip pat skatinama įgyvendinti Nacionalinę vaikų dienos priežiūros centrų programą (pradėtą vykdyti 2002 m.), kuria siekiama skatinti bendruomenes steigti vaikų dienos priežiūros centrus, kuriuose vaikams iš socialinės rizikos šeimų būtų sukurtos palankios sąlygos ir teikiamos papildomos ugdymo paslaugos, kad jie galėtų vystyti savo socialinius įgūdžius, taip pat sukurti tėvams galimybių lankytis tokiuose centruose neformalaus švietimo tikslais. Galiausiai, Nacionaliniame pranešime SASAS užsimenama apie nacionalinę „Vaiko gerovės politikos strategiją“.

Vaikų skurdo ir atskirties prevencijos bei mažinimo politikos stebėsenos sistema nuolat tobulėja. Šioje srityje pagrindinis veikėjas – Lietuvos Respublikos Seimo vaiko teisių apsaugos kontrolierė. Tai svarbiausias įvairios veiklos ir projektų dalyvis. Kiti veiklos stebėtojai pastebi, jog vaikų skurdo ir atskirties stebėsenos tinkle atsiranda naujų reiškinių, pavyzdžiui:

- a) kuriasi stebėsenos tinklai (Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas);
- b) vaikai ir jaunimas skatinami dalyvauti priimant sprendimus (Lietuvos mokinių parlamentas);
- c) visuomenės ir suinteresuotų asmenų informavimas („Visuomenės informavimo apie skurdo ir socialinės atskirties įveikimo galimybes ir socialinę apsaugą veiksmai“ – LaBAS);
- d) tarpinstitucinis bendradarbiavimas vietos lygmeniu (vaiko teisių apsaugos ir stebėsenos mechanizmų kūrimas vietos lygmeniu Lietuvoje).

Įvadas

Jeigu tekste nėra nuorodos į šaltinius, pateiktoji nuomonė yra paremta autoriaus skaičiavimais ir suvokimu.

Šiame pranešime siekiama: 1) aprašyti vaikų skurdo ir atskirties Lietuvoje pobūdį, mastą, pagrindines tendencijas ir priežastis; 2) aprašyti ir įvertinti bendrą įvairių koordinavimo ir plėtros politikos kryptių sistemą, tada nustatyti ir įvertinti pagrindines politikos kryptis, kurios jau yra vykdomos, siekiant mažinti vaikų skurdą ir socialinę atskirtį bei užtikrinti jų prevenciją, taip pat skatinti vaikų gerovę Lietuvoje; 3) aprašyti ir įvertinti Lietuvoje taikomas įvairių politikos kryptių įgyvendinimo ir poveikio stebėsenos priemones, siekiant mažinti vaikų skurdą ir socialinę atskirtį bei užtikrinti jų prevenciją, taip pat skatinti vaikų gerovę Lietuvoje.

Pranešime taip pat siekiama įvertinti 2006 – 2008 m. NP SASAS Lietuvoje ir vaikų skurdo šalinimo priemones, numatytas dokumente „Skurdo bei socialinės atskirties mažinimo tikslai ir priemonės“. Pradedant šį pranešimą, iškart būtina nurodyti, kad Lietuvos vaikų gerovė yra prastesnė nei jų vienmečių gerovė daugumoje ES valstybių narių (Bradshaw et al., 2006; Unicef, Innocenti Research Centre, 2007).

Kaip matyti pagal 1 lentelėje pateiktus duomenis, 2006 m. Lietuvoje gyveno 718 800 jaunesnių nei 18 metų vaikų, kurie sudarė 21,1% visų Lietuvos gyventojų. 2005 m. vaikų skaičius sumažėjo 27 500. Nuo 2000 m. vaikų skaičius mažėja vidutiniškai 25 400 kasmet. 2005 m. gimė 30 500 vaikų, 122 vaikais daugiau nei 2004 m., bet 3 600 mažiau nei 2000 m. Bendras gimstamumo rodiklis (vienai reprodukcinio amžiaus moteriai vidutiniškai tenkantis gyvas naujagimis) sumažėjo nuo 1,55 – 1995 m. iki 1,27 – 2005 m. (1,14 miesto vietovėse; 1,60 kaimo vietovėse).

1 lentelė. Vaikų skaičius pagal amžiaus grupes

Amžiaus grupė	Vaikai			Procentas nuo visų gyventojų		
	2000 m.	2005 m.	2006 m.	2000 m.	2005 m.	2006 m.
Iš viso, tūkst.	871,3	746,3	718,8	24,8	21,8	21,1
0-3	147,9	121,5	120,4	4,2	3,6	3,5
4-6	126,9	104,6	99,6	3,6	3,1	2,9
7-9	158,8	114,4	110,2	4,5	3,3	3,2
10-14	276,3	244,7	230,3	7,9	7,1	6,8
15-17	161,4	161,1	158,4	4,6	4,7	4,7

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2006b, 6 p.

Ne santuokoje gimusių vaikų skaičius didėja. 2005 m. palyginti su 1995 m. ne santuokoje gimusių vaikų dalis padidėjo nuo 12,8% iki 28,4%. Dauguma ne santuokoje gimusių vaikų (apie 65%) įregistruojama tik motinos pareiškimu. Tik vieną iš tėvų, dažniausiai motiną, rečiau tik tėvą, turinčių šeimų skaičius didėja.

Dėl ekonominės migracijos 20 000 vaikų auga be vieno iš tėvų ar netgi atskirai nuo abiejų tėvų. Beveik 37 000 vaikų augo vadinamosiose asociuose šeimose. 2005 m. tokių šeimų Lietuvoje buvo 16 400.

Sprendžiant iš statistinių duomenų, tradicinė šeima išgyvena krizę. Tuokiasi mažiau žmonių, skyrybos dažnėja, vis daugiau porų gyvena nesusituokę, mažėja gimstamumas, o ne santuokoje gimusių vaikų daugėja.

Bet šią nepalankią padėtį jau pradeda suvokti ir imasi įprasminti įvairūs socialinės politikos veikėjai. Socialinės politikos dėmesio centre atsidūrė vaikų skurdas ir socialinė atskirtis. Pirmiausia, nacionalinė kovos su skurdu ir socialine atskirtimi stebėsenos grupė vaikų skurdo panaikinimą ir pagalbos didinimą šeimoms priskyrė keturiems svarbiausiems prioritetams. Ši grupė, susidedanti iš 30 vyriausybinių ir nevyriausybinių institucijų atstovų, pasirinko keturis iš septynių prioritetų, kurie yra nurodyti „Jungtiniame socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties pranešime“ (2005) ir parengė NP SASAS. 2007 m. sausio 10 d. Vyriausybė patvirtino NP SASAS. Jame numatyti šie keturi prioritetai: (1) skatinti dalyvavimą darbo rinkoje; (2) gerinti kokybiškų paslaugų prieinamumą; (3) panaikinti vaikų skurdą ir didinti paramą šeimoms; bei (4) mažinti švietimo ir mokymo trūkumus.

Vaikų gerovės srityje dirba daug aktyvių veikėjų. Tarp jų ypatinga vieta tenka Vaiko teisių apsaugos kontrolieriui ir jos įstaigai (VTAK). Specialaus dėmesio nusipelno įvairios nevyriausybines organizacijos, kurios skatina Vyriausybę veikti ir padeda įvairioms interesų grupėms.

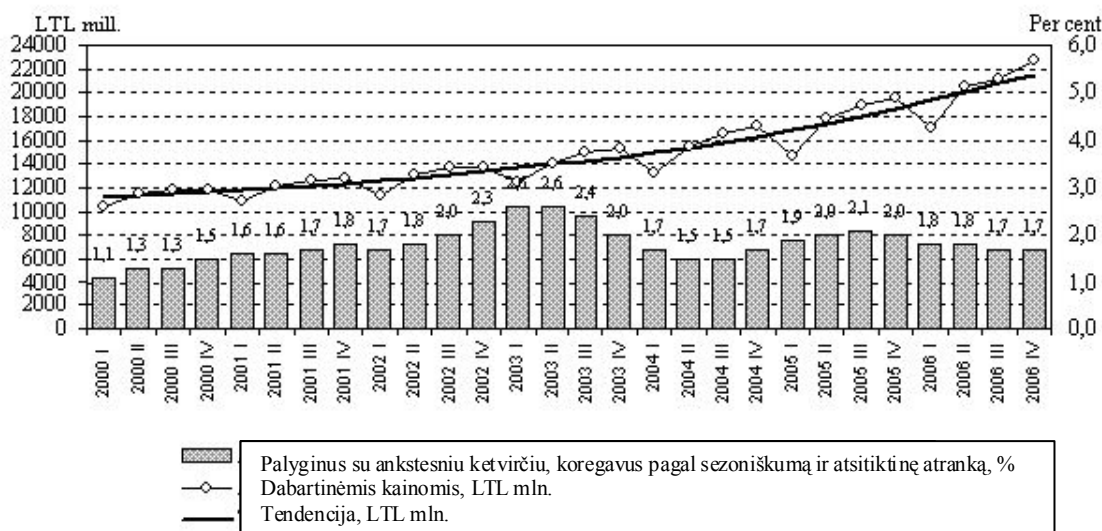
1. Vaikų skurdo ir atskirties padėtis, pagrindinės tendencijos ir priežastys

1.1. Bendra padėtis

Nepaisant greito ir nuolatinio BVP augimo per pastaruosius metus (1 pav.), Lietuva vis dar priklauso ES valstybių narių, kuriose vienam gyventojui tenka mažiausia BVP dalis, grupei. 2005 m. Lietuvoje BVP vienam gyventojui, išreikštas perkamosios galios standartais (PGS)¹, siekė apytiksliai tik pusę 25 ES valstybių narių PGS (52,1%); kartu su Lenkija (49,9%) ir Latvija (47,1%) Lietuva užėmė žemiausią vietą tarp 25 ES valstybių narių (Eurostat, 2007:152).

2004 m. pagal išlaidas, skirtas socialinei apsaugai², išreikštas BVP procentine dalimi (13,3%), Lietuva buvo priešpaskutinė 25 ES valstybių narių, kuriose šios išlaidos vidutiniškai sudaro 27,2% BVP, sąrašė. Duomenys rodo, kad išlaidos socialinei apsaugai, išreikštos BVP procentine dalimi, nuolat mažėja. 2000 m. jos sudarė 15,8% BVP, 2001 m. – 14,7%, 2002 m. – 14,1%, o 2003 m. – 13,6%. Bet dėl ekonomikos augimo socialinei apsaugai skirtos sumos absoliučiais skaičiais didėja: 2000 m. šios išlaidos sudarė 1 208,3 PGS, 2001 m. 1 234,4 PGS, 2002 m. PPS 1 271,2, o 2003 m. 1336 PGS (Eurostat, 2007: 126). Tačiau nepaisant augimo, 2004 m. socialinės apsaugos išlaidos vienam gyventojui pagal PGS siekė 1 447,6 ir pagal dydį buvo priešpaskutinės tarp 25 ES šalių, kuriose jos vidutiniškai sudarė 6 188,3 PGS vienam gyventojui, t. y. jos lenkė Lietuvos socialinės apsaugos išlaidas vienam gyventojui daugiau nei keturis kartus (Eurostat, 2007: 127).

1 pav. Bendrojo vidaus produkto pokyčiai Lietuvoje (1 EUR=3,4528 LTL)

Šaltinis: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (Lietuvos statistikos departamentas).
<http://www.stat.gov.lt/en/news/view/?id=1843>

- ¹ PGS – tai sąlyginė valiuta, kuri atspindi valstybių kainų lygių skirtumus, į kuriuos neatsižvelgiama taikant valiutų keitimo kursą. Šis vienetas padeda prasmingai palyginti įvairių šalių ekonomikos rodiklius.
- ² Išlaidos socialinės apsaugos reikmėms: socialinės išmokos, kurias sudaro parama pinigais arba natūra šeimoms ir asmenims, skirta palengvinti tam tikrų nustatytų rizikos veiksmų ir poreikių našta; administracinės sąnaudos, kurias sudaro schemas valdymo ir administravimo išlaidos; kitos įvairios socialinės apsaugos schemų išlaidos (mokamos sumos nuo turto pajamų ir t. t.).

Tačiau tuo pat metu kai kurie duomenys rodo, kad socialinių išmokų galia mažinti skurdą³ mažėja. 2000 m. skurdo rizikos lygis be socialinių pervedimų siekė 23%, o 2001 m. – 24%. Socialiniai pervedimai sumažino skurdo rizikos lygį iki 17%. Vadinasi, 2000 m. socialinių pervedimų galia mažinti skurdo rizikos lygį siekė 6%, o 2001 m. – 7%. Bet vėliau padėtis pablogėjo. 2005 m. skurdo rizikos lygis be socialinių pervedimų siekė 26%; socialiniai pervedimai jį sumažino iki 21%. Socialinių pervedimų pajėgumas sumažinti skurdo rizikos lygį tik 5% nustūmė Lietuvą kartu su Ispanija ir Graikija į patį 25 ES valstybių narių sąrašo galą. Ekonomikos analitikas dr. Raimundas Kuodis akivaizdžiai parodė, kaip didėja santykinio skurdo lygis ekonominio augimo sąlygomis (Kuodis, 2006). Pavyzdžiui, pensijų didėjimas atsilieka nuo BVP augimo. Bet tuo pat metu pensininkų vartojimo infliacija pralenkia vidutinį infliacijos lygį (1 lentelė).

1 lentelė. Pensijų dydis augant ekonomikai

	2000 m.	2001 m.	2002 m.	2003 m.	2004 m.	2005 m.
Vidutinė pensija (LTL)	311,9	306,5	317,2	340,5	371,6	420,3
Pokytis per metus (%)		-1,8	3,5	7,3	9,1	13,1
Pokytis 2001 – 2005 m. laikotarpiu						35
BVP augimas (%)	5,9	7,0	9,3	10,0	13,8	5,9
Pokytis 2001 – 2005 m. laikotarpiu						55
Infliacija (%)	0,9	1,3	0,3	-1,1	1,2	2,7
Pensininkų vartojimo infliacija (%)	0,8	1,9	0,2	-1,4	2,1	3,7

Šaltinis: Kuodis (2006).

2005 m. santykinis skurdo rizikos tarpsnis (gylis)⁴ Lietuvoje buvo 28%. Pagal šį rodiklį, kuris rodo skurdo intensyvumą, Lietuva buvo priešpaskutinė 25 ES valstybių narių sąrašė. Tokią pat vietą Lietuva užima ir pagal pajamų pasiskirstymo nelygybę. 2005 m. aukščiausios ir žemiausios kvintilės santykis Lietuvoje buvo 6,9, o 25 ES valstybių narių sąrašo pradžioje esančiose valstybėse šis santykis buvo 4,9. Duomenys taip pat rodo, kad pajamų pasiskirstymo santykis didėja. 2000 m. Lietuvos aukščiausios ir žemiausios kvintilės santykis buvo 5,0, o 2001 m. – 4,9. Tai rodo, kad socialinė nelygybė didėja.

³ Lietuvos statistikoje skurdo lygis matuojamas įvairiais būdais. Populiariausi skurdo rodikliai – santykinis skurdas ir skurdo rizikos lygis. Santykinis skurdas rodo, kokios gyventojų dalies vartojimo išlaidos sudaro mažiau nei 50% vidutinių vartojimo išlaidų. Vartojimo išlaidos apskaičiuojamos vienam vartotojo ekvivalentui, taikant tradicinę OECD skalę, kurioje pirmam namų ūkio nariui suteikiamas svoris 1, kiekvienam paskesniai suaugusiajam – 0,7, o kiekvienam vaikui iki 14 metų amžiaus – 0,5. Vadovaujantis tarptautiniu mastu suvienodinta Eurostato metodika, skurdo rizikos lygis ES šalyse apskaičiuojamas, naudojant skurdo rizikos ribą, lygią 60% disponuojamųjų pajamų medianos. Lietuvos statistika šį metodą taip pat naudoja santykinio skurdo rodikliams apskaičiuoti, remiantis namų ūkių biudžetų (NŪB) tyrimo duomenimis. Šiame pranešime vartojami šie rodiklių pavadinimai: santykinio skurdo lygis, kai vartojimo išlaidos nesiekia 50% vidutinių vartojimo išlaidų; ir skurdo rizikos lygis, kai disponuojamosios pajamos sudaro 60% disponuojamųjų pajamų medianos.

⁴ Santykinis skurdo rizikos tarpsnis – tai žemiau skurdo rizikos ribos esančių asmenų pajamų medianos ir skurdo rizikos ribos skirtumo santykis su skurdo riba (kuri yra lygi 60% pajamų medianos).

1.2. Vaikų skurdas

Pateikti duomenys liudija, kad socialinės apsaugos sistemos galimybės atsilieka nuo ekonomikos augimo. Todėl visos socialinės apsaugos sistemos kontekstas nepadedą įveikti skurdo, ypač tų grupių, kurios labiausiai nuo jo kenčia. Įvairių socialinių grupių, kurios išskiriamos pagal įvairius požymius (gyvenamąją vietą, išsilavinimą, socialinę ir ekonominę namų ūkio galvos grupę, namų ūkio galvos lytį, namų ūkio tipą, vaikų skaičių namų ūkyje ir vaikų amžių), santykinis skurdo lygis yra parodytas 2 lentelėje.

2 lentelė. Įvairių pagal skirtingus požymius išskirtų socialinių grupių santykinis skurdo lygis, %

	2004 m.	2005 m.
Pagal gyvenamąją vietą		
Namų ūkiai penkiuose didžiuosiuose miestuose	8,8	7,7
Namų ūkiai kituose miestuose	14,8	14,8
Namų ūkiai kaimo vietovėse	25,7	29,5
Pagal išsilavinimą		
Aukštasis išsilavinimas		4,1
Nebaigtas pradinis ir pradinis išsilavinimas		38,9
Pagal namų ūkio galvos socialinę ir ekonominę grupę		
Tarnautojai	11,6	12,0
Savarankiškai dirbantys asmenys, darbdaviai	6,9	9,2
Savarankiškai dirbantys asmenys žemės ūkyje	30,1	21,6
Pensininkai	24,5	28,6
Kiti	36,3	35,8
Pagal namų ūkio galvos lytį		
Vyras	14,6	15,3
Moteris	18,1	19,3
Pagal namų ūkio tipą		
Vienišas asmuo	17,2	20,2
Vienišas suaugęs su jaunesniais nei 18 metų vaikais	23,0	17,6
Pora su jaunesniais nei 18 metų vaikais	12,2	14,0
Kiti namų ūkiai su jaunesniais nei 18 metų vaikais	23,4	22,8
Pora be vaikų	10,8	12,1
Kiti namų ūkiai, kuriuose nėra jaunesnių nei 18 metų vaikų	17,5	17,7
Pagal vaikų skaičių namų ūkyje		
Visi namų ūkiai, kuriuose yra jaunesnių nei 18 metų vaikų	16,8	17,2
Namų ūkiai, kuriuose yra vienas vaikas	11,2	11,9
Namų ūkiai, kuriuose yra du vaikai	17,1	17,4
Namų ūkiai, kuriuose yra trys ir daugiau vaikų	36,6	36,5
Pagal vaikų amžių		
Jaunesni nei 1 metų	17,0	11,7
1 – 2 metų	16,4	20,5
3 – 5 metų	21,1	22,1
6 – 8 metų	18,1	17,8
9 – 12 metų	16,9	18,2
13 – 15 metų	15,9	17,6

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas (2006).

Didesnį skurdo lygį lemia šie veiksniai: gyvenimas kaimo vietovėse ir darbas žemės ūkyje arba vien tik gyvenimas kaimo vietovėse, menkas išsilavinimas ir vaikų skaičius šeimoje. Didesnės šeimos susiduria su didesne skurdo rizika nei mažos šeimos. Akivaizdu, kad dėl prasto socialinės pagalbos šeimoms ir vaikams tikslingumo šeimų su mažais vaikais, vieną iš tėvų turinčių šeimų ir didelių šeimų skurdo lygis yra žymiai didesnis palyginti su kitomis šeimomis.

NP SASAS tokiai grupei priskiriamos ir šeimos, turinčios neįgalių vaikų, arba šeimos, kurių patys tėvai yra neįgalūs, taip pat šeimos, kuriose santykiai tarp tėvų yra nestabilūs, kurių tėvai socialiai nėra motyvuoti keisti gyvenimo būdo, neturi įgūdžių ar noro tinkamai atlikti tėvų pareigas, geria arba vartoja narkotikus. Tokiose šeimose vaikų gebėjimai yra prasčiau išugdyti, vaikai turi mažiau galimybių atskleisti savo gebėjimus ir talentus, jiems neprieinamos papildomo mokymo ar sveikatos paslaugos, kurių reikia jų vystymuisi. Todėl kai kurie iš jų turi problemų mokykloje (neturi suinteresuotumo mokytis, jiems būdingos elgesio problemos).

Įvertinus santykinį vaikų skurdo lygį pagal amžiaus grupes, didžiausias skurstančių vaikų skaičius nustatytas amžiaus grupėje nuo trejų iki penkerių metų. Tai galima paaiškinti tuo, kad didžiausia valstybės parama yra skiriama šeimoms nuo vaiko gimimo iki jam sukanka treji metai. Vėliau visoms šeimoms, turinčioms vaikų nuo trejų iki šešerių metų, skiriama tam tikro dydžio išmoka (50 litų mėnesinė vaiko pašalpa), kuri pradėta mokėti 2004 m., ir socialinė išmoka vargingoms šeimoms, užtikrinanti minimalias pajamas, ir dalies išlaidų už būsto šildymą bei vandenį kompensacija.

Todėl vaikų skurdo rizikos lygis yra didesnis nei kitose amžiaus grupėse, ir Lietuvos vaikai priklauso socialinei grupei, kuriai būdingas didžiausias skurdo rizikos lygis (3 lentelė).

3 lentelė. Skurdo rizikos lygis Lietuvoje, atsižvelgiant į socialinius pervedimus, pagal amžiaus grupes (%)

	2000 m.	2001 m.	2005 m.
Jaunesnio nei 16 metų amžiaus	18	20	27,3
Nuo 16 iki 24 metų	18	21	22,5
Nuo 25 iki 49 metų	17	17	19,0
Nuo 50 iki 64 metų	15	15	17,9
Vyresnio nei 65 metų	14	12	17,0

Šaltinis: Eurostatas.

Vaikų neturinčių šeimų pasiskirstymas decilėse yra geresnis nei šeimų, kurios turi vaikų. Pusė šeimų su trimis ar daugiau vaikų priklauso pirmai arba antrai decilei.

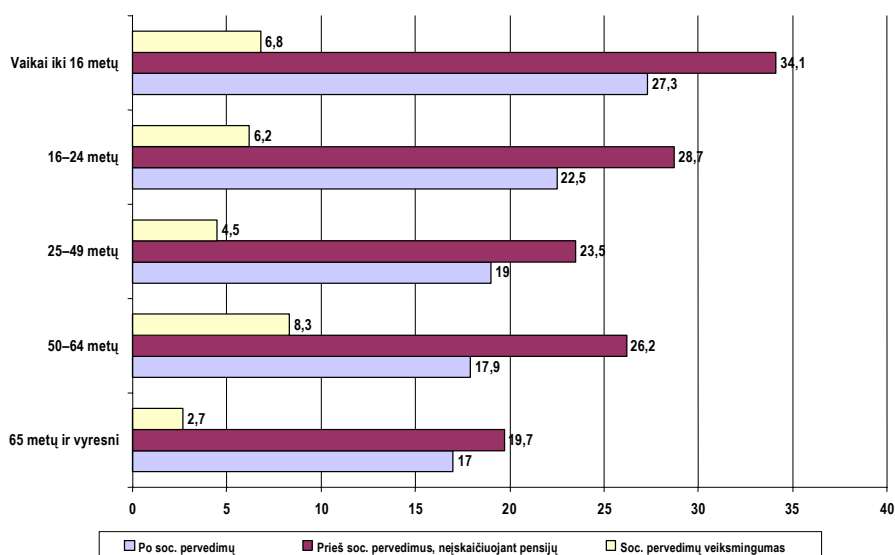
4 lentelė. Šeimų pasiskirstymas decilėse pagal vaikų skaičių, 2005, %

	Visos šeimos	Iš kurių decilėse									
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Šeimos, turinčios jaunesnių nei 18 metų vaikų	100	10,7	11,5	11,6	10,7	10,4	10,7	10,0	9,2	8,8	6,3
1	100	6,7	8,4	9,5	10,1	11,8	11,4	11,5	11,0	11,1	8,6
2	100	12,1	14,4	13,6	12,1	9,5	10,9	9,3	7,8	6,6	3,7
3 ir daugiau	100	31,3	20,4	18,3	9,5	4,9	5,7	3,5	2,6	1,9	2,0
Šeimos be vaikų	100	6,5	6,6	7,5	8,8	9,3	9,1	10,7	11,7	12,9	16,9

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2006b, p. 16.

Skurdo rizikos lygio prieš socialinius pervedimus ir skurdo lygio po socialinių pervedimų skirtumą galima laikyti socialinės politikos veiksmingumo rodikliu. Skurdo lygis pagal amžiaus grupes prieš ir po socialinių pervedimų ir skurdo rizikos lygio skirtumas prieš ir po socialinių pervedimų parodytas 2 pav. Pateiktieji duomenys rodo, kad esant menkai socialinių pervedimų įtakai rizikos skurdo lygiui (vidutiniškai skurdo rizikos lygio prieš ir po socialinių pervedimų skirtumas siekia 5%) jaunesnių nei 16 metų vaikų grupė (skirtumas 8,3%) nusileidžia tik 50 – 64 metų amžiaus grupei (skirtumas 6,8%) ir užima antrą vietą pagal socialinės politikos veiksmingumą tarp kitų amžiaus grupių. Tačiau atlikus lyginimus su kitomis ES valstybėmis narėmis, džiaugtis dėl to nebelieka pagrindo. 2005 m. jaunesni nei 16 metų Lietuvos vaikai, kurių skurdo rizikos lygis po socialinių pervedimų siekė 27,3%, kartu su Lenkijos vaikais (29%) buvo ES 25 valstybių narių sąrašo gale.

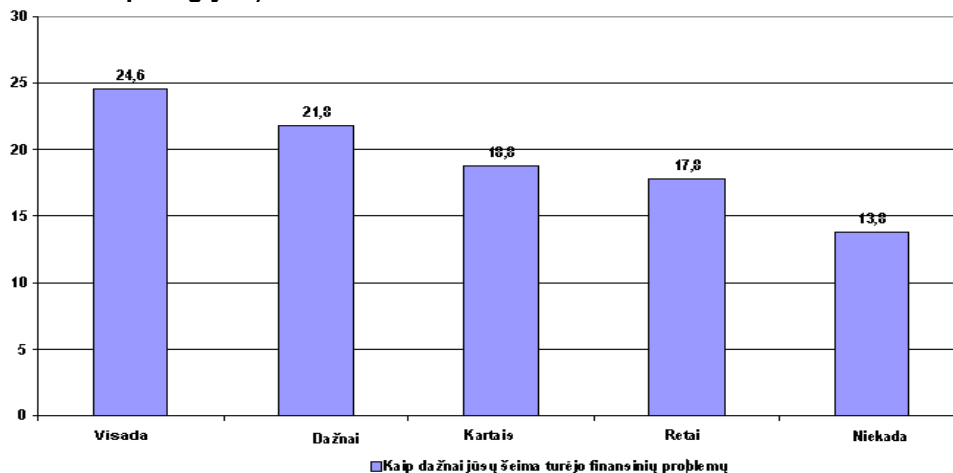
2 pav. Skurdo rizikos lygis Lietuvoje pagal amžiaus grupes 2005 m. (%)

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2006.

3 pav. iliustruoja skurdo spąstų reiškinį. Vaikystėje ir paauglystėje patirtas skurdas yra skurdo rizikos veiksnys. Suaugusiųjų, kurie vaikystėje visuomet kentė skurdą, skurdo rizikos lygis yra dvigubai didesnis už tų žmonių skurdo lygį, kurie jaunystėje niekuomet nepatyrė skurdo. Išvada socialinei politikai gana paprasta – reikia padėti vaikams išvengti skurdo spąstų, bet konkretūs mechanizmai, kaip tai padaryti, pasirodo gana sudėtingi.

3 pav. 25 – 64 metų amžiaus grupių skurdo rizikos lygis, atsižvelgiant į finansinius nepriteklius vaikystėje ir paauglystėje (Atsakymai į klausimą: Kaip dažnai jūsų šeima susidurdavo su finansinėmis problemomis, kai buvote vaikas ir paauglys?)

Šaltinis: Šemeta, 2007.

Ypatingo dėmesio nusipelno vaikų gerovės tyrimai, atlikti Jonathano Bradshaw, Petros Hoelscher ir Dominico Richardsono (Bradshaw et al., 2006) ir JT vaikų fondo (Unicef) *Innocenti* tyrimų centro pranešimas *Vaikų skurdas žvelgiant iš perspektyvos – Vaiko gerovės apžvalga turtingose šalyse: Išsamus vaikų ir paauglių gyvenimo ir gerovės vertinimas stiprios ekonomikos valstybėse* (Unicef, Innocenti Research Centre, 2007).

Jonathanas Bradshaw ir jo kolegos pabrėžė, jog trūksta vaiko gerovės rodiklių, ir sukūrė išsamų vaikų gerovės indeksą, remdamiesi 627 pradiniais vaikų gerovei svarbiais rodikliais ir 51 kintamuoju, kuriuos suskirstė į 23 sritis, sugrupuotas į aštuonias grupes (Bradshaw et al., 2006, p. 139). Šis išsamus vaiko gerovės indeksas užpildo spragą Laekenso rodiklių sąrašė, t. y. kiekybiškai vertinamų vaiko gerovės rodiklių trūkumą. Reikia tikėtis, kad J. Bradshaw, P. Hoelscher et al. darbai padės sustiprinti ir struktūruoti vaikų socialinę politiką.

J. Bradshaw ir jo kolegų darbuose netiesiogiai pritariama *Eurochild* ekspertų atliktai nacionalinių ataskaitų apie socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties strategijas apžvalgai (*Eurochild*, 2007). Viena pagrindinių *Eurochild* ekspertų politikos idėjų yra išreikšta taip: „*Eurochild* ragina valstybes nares ir ES savo pastangas, kuriomis siekiama sumažinti vaikų, gyvenančių nepritekliuje, skaičių, sukonkretinti kiekybiškai matuojamais rodikliais ir reikalauti ataskaitų apie laipsnišką pažangą siekiant šio tikslo“ (*Eurochild*, 2007, p. 3). Kadangi NP SASAS dalyje, skirtoje vaikų skurdui įveikti ir pagalbai šeimoms didinti, aiškiai trūksta kiekybiškai matuojamų rodiklių, ši mintis ypač svarbi Lietuvos politikams, dirbantiems vaiko gerovės srityje.

Eurochild ekspertai teigia, kad 2003 – 2012 m. Lietuvos valstybinei švietimo strategijai, kuri yra aprašoma NP SASAS, trūksta kiekybiškai išreikšto vertinimo. *Eurochild* ekspertai tvirtina, kad „strategijos įgyvendinimas kelia abejonų, nes rezultatai, kurių tikimasi, ir rodiklių vertinimas nėra apibrėžti. Priemonių formuluotės skamba kaip uždaviniai. Nenurodytas ir biudžetas“ (*Eurochild*, 2007, p. 65).

J. Bradshaw ir jo kolegų skaičiavimais, vaiko gerovės indeksas Lietuvoje yra prasčiausias tarp 25 ES valstybių narių. Pagal daugumą vaiko gerovės rodiklių (materialią padėtį, būstą, subjektyviai suvokiamą gerovę, išsilavinimą, vaiko santykius, pilietinį dalyvavimą, riziką ir saugą), išskyrus sveikatos sritį, Lietuvos vaikai atsiduria paskutinėje 25 ES valstybių sąrašo gale (Bradshaw et al., 2006). *Innocenti* tyrimų centro pranešimas iš dalies patvirtina J. Bradshaw ir jo kolegų išvadą: iš turimų duomenų galima spręsti, kad Lietuvos vaikų gerovė, išskyrus sveikatos sritį, smarkiai atsilieka nuo apžvelgtų šalių vidurkio, pirmiausia „elgesio ir rizikos“ bei „subjektyviai suvokiamos gerovės“ srityse (Unicef, Innocenti Research Centre, 2007, p. 27-39).

1.3. Socialinės rizikos grupei priklausančių šeimų vaikai

Kai kurios šeimos priklauso socialinės rizikos grupei. Kartais tokios šeimos vadinamos disfunkcinėmis šeimomis (Socialinės apsaugos ir darbo ministerija – SADM), 2007, p. 91–92). Iki 2002 m. jos vadintos asocialiomis šeimomis.

Socialinės rizikos arba disfunkcinės šeimos apibūdinamos labai panašiai kaip ir asocialios šeimos. 2002 m. Statistikos departamentas apibūdino asocialias šeimas kaip „savivaldybių tarnybose užregistruotas šeimas, kuriose reikia ginti vaiko teises, nes jose girtaujama, vartojami narkotikai ir kitos toksiškos medžiagos, nemoraliai ir visuomenei nepriimtina elgiamasi, blogai prižiūrimi vaikai, nesirūpinama jų sveikata ir nesugebama užtikrinti darnaus ir visapusiško vaikų vystymosi“ (Lietuvos statistikos departamentas, 2002).

2005 – 2006 m. *Socialiniame pranešime*⁵ minimos šios priežastys, kodėl šeimos įrašomos į disfunkcinių šeimų sąrašą: girtavimas, azartiniai lošimai, nesugebėjimas atlikti tėvų pareigų ir vaikų skriaudimas, netinkamas valstybinių išmokų šeimai naudojimas, tėvų teisių apribojimas neribotam laikui ir kt. Šias priežastis galima laikyti disfunkcinių šeimų požymiais. Dauguma šių požymių yra tokie pat, kaip ir asocialių šeimų apibrėžime, kuris buvo taikytas iki 2002 m., būtent: girtuokliavimas ir nesugebėjimas atlikti tėvų pareigų. Be to, palyginamieji įvairių metų duomenys yra pateikti taip, kad asocialių, disfunkcinių ir socialinės rizikos šeimų požymius būtų galima tiesiogiai susieti. Statistikoje iki 2002 m. tos pačios šeimos buvo vadinamos asocialiomis šeimomis, o nuo 2003 m. jos pradėtos vadinti arba disfunkcinėmis, arba socialinės rizikos šeimomis.

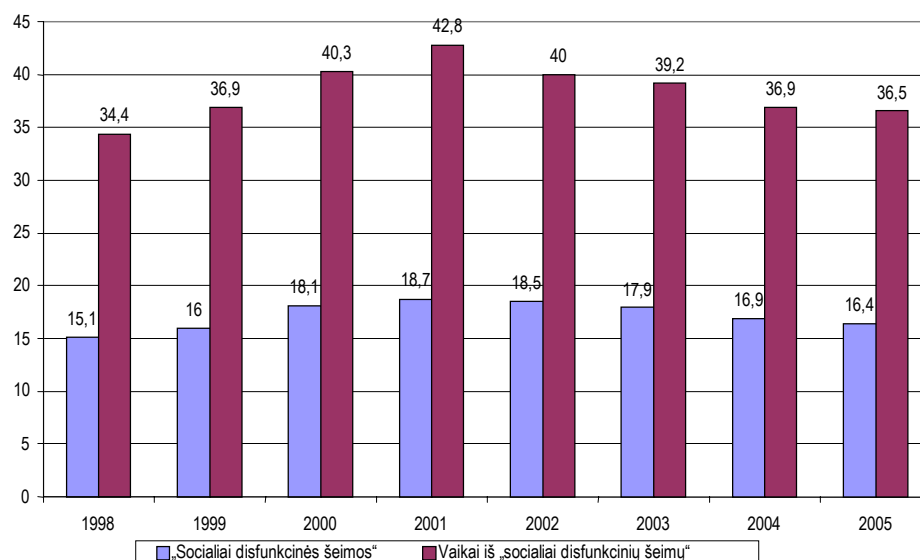
4 paveiksle parodyti socialinės rizikos šeimų ir jų vaikų pokyčiai. 2005 m. tokių šeimų Lietuvoje buvo 16 400 (2004 m. 16 900). Jose augo beveik 37 000 vaikų (t. y. 4,4% visų Lietuvoje gyvenančių vaikų). Socialinės rizikos šeimų ir jų vaikų skaičiaus sumažėjimą reikėtų vertinti atsargiai. Lietuvos Respublikos VTAK viešosios politikos tyrimo santraukoje ir pokalbyje su šio pranešimo autoriumi pabrėžiama, kad socialinės rizikos šeimų skaičiaus sumažėjimą reikia sieti su tėvų globos netekusių vaikų skaičiaus padidėjimu (žr. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, 2007c). Kai tėvams atimamos tėvystės teisės, šeima ir vaikai išbraukiami iš socialinės rizikos ir vaikų, augančių tokiose šeimose, sąrašo. Todėl padėtis faktiškai yra blogesnė.

Siekiant palengvinti padėtį, tokioms šeimoms skiriamos socialinės pašalpos ir taikomos kitos paramos priemonės. Nuo 2006 m. sausio 1 d. seniūnijose, mažiausiuose administraciniuose savivaldos vienetuose, Vyriausybė sukūrė 556 darbo vietas socialiniams darbuotojams dirbti su

⁵ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2005 – 2006, 2007 m. *Socialinis pranešimas*.

socialinės rizikos šeimomis. Dauguma šių darbo vietų jau užpildytos, deja, ne visuomet į jas yra priimti reikiamos kvalifikacijos žmonės.

4 pav. Socialinės rizikos arba disfunkcinės šeimos ir jose augantys vaikai, tūkst.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, regionų duomenų bazė.

http://db.std.lt/RDB_EN/Dialog/statfile1.asp

5 lentelė. Socialiai disfunkcinių šeimų ir jose augančių vaikų skaičius 2005 m.

Priežastis	Šeimų skaičius	Vaikų skaičius šiose šeimose					
		Iš viso	0-3 metų	4-6 metų	7-9 metų	10-14 metų	15-17 metų
Girtuokliavimas	9 943	23 008	2 873	3 689	4 173	6 967	5 306
Azartiniai žaidimai	3	6				2	4
Nesugebėjimas atlikti tėvų pareigų	3 122	7 392	1 329	1 375	1 332	2 055	1 301
Tėvai skriaudžia vaikus	761	1 266	1 19	192	272	358	325
Netinkamai naudojamos valstybės pašalpos šeimai	537	1 291	1 26	253	281	385	246
Tėvystės teisių atėmimas neribotam laikui	283	468	153	105	65	91	54
Kitos	1 712	3 104	354	497	561	916	776
Iš viso	16 361	36 535	4 954	6 111	6 684	10 774	8 012

Šaltinis: SADM, 2007, p. 92.

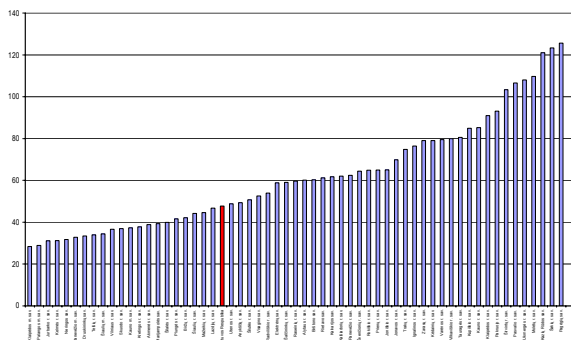
Kaip jau minėta, pagrindinės priežastys, kodėl šeimos įrašomos į socialiai disfunkcinių šeimų sąrašą, – girtuokliavimas ir bloga vaikų priežiūra (5 lentelė). Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų duomenimis, 2005 m. du trečdaliai visų šeimų, įrašytų į socialiai disfunkcinių šeimų sąrašą, (6 304 šeimos iš 9 943) gyveno kaime.

Socialinės rizikos arba disfunkcinių šeimų skaičiai atspindi savivaldybių vaiko teisių tarnybų administracinį darbą. Šio darbo skirtumai akivaizdžiai matyti iš 5 ir 6 paveikslėliuose pateiktų diagramų. Jose pateikti duomenys rodo, kiek įvairiose savivaldybėse užregistruota socialinės rizikos šeimų ir jų vaikų 10 000 gyventojų. Skirtumas svyruoja nuo 28 iki 128 socialinės rizikos šeimų 10 000 gyventojų (5 pav.) ir nuo 31 iki 310 socialinės rizikos šeimose augančių vaikų 10 000 gyventojų (6 pav.).

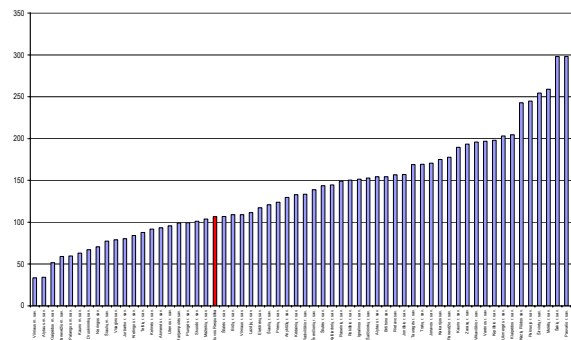
Reikia pastebėti, jog kartais kaimyninėse savivaldybėse socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičiai skiriasi keletą kartų. Pavyzdžiui, Jurbarko savivaldybių vaiko teisių tarnybos užregistravo 31 socialinės rizikos šeimą ir 80 jose augančių vaikų 10 000 gyventojų, o kaimyninių Šakių rajono savivaldybių vaiko teisių tarnybos užregistravo 123 socialinės rizikos šeimas ir 298 jose augančius vaikus 10 000 gyventojų.

Galima manyti, kad šis skirtumas liudija apie paslėptą vietos socialinę politiką. Tai reiškia, jog, nepaisant pastangų nustatyti bendrus disfunkcinių arba socialinės rizikos šeimų požymius, vietos lygmeniu šie požymiai suprantami skirtingai.

5 pav. Socialinės rizikos šeimos įvairiose savivaldybėse ⁶ 10 000 gyventojų

6 pav. Vaikai socialinės rizikos šeimose įvairiose savivaldybėse 10 000 gyventojų

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, regionų duomenų bazė.

http://db.std.lt/RDB_EN/Dialog/statfile1.asp

Šie socialinės rizikos šeimų klasifikavimo skirtumai rodo, jog centralizuotomis administracinėmis priemonėmis nesugebama užtikrinti vienodo socialinės politikos metodų taikymo vietos lygmeniu. Tai galėtų paskatinti pradėti taikyti kai kuriuos atviro, nacionaliniu mastu vykdomo koordinavimo elementus.

⁶ Apskritis – teritorinis administracinis vienetas, valdomas savivaldos organų, kuriuos renka bendruomenė pagal Lietuvos Respublikos savivaldos įstatymą ir kitus atitinkamus įstatymus.

1.4. Tėvų globos netekę vaikai

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2006 m. Lietuvoje gyveno 718 800 vaikų nuo 0 iki 18 metų, jie sudarė 21,1% visų gyventojų. 2005 m. 13 300 (arba 1,8%) vaikų buvo netekę tėvų globos ir gyveno globos įstaigose. Dauguma jų gyveno vidurinėse, specialiosiose mokyklose ir specialaus ugdymo centruose (5 200), apskričių vaikų globos namuose (2 800) ir savivaldybių vaikų globos namuose (apytiksliai 1 000) (6 lentelė).

Lietuvoje globa (rūpyba) skiriama kasmet apytiksliai 3 000 vaikų. Savivaldybių vaikų teisių apsaugos tarnybų duomenimis, 2005 m. globa buvo skirta 3 209 vaikams, o 2004 m. 3 267 vaikams. Nors pastaraisiais metais globos įstaigose gyvenančių vaikų sumažėjo, tokių vaikų santykis su bendru vaikų skaičiumi Lietuvoje padidėjo 0,1% (2004 m. 775 200/3 267; 2005 m. 746 200/3 209).

6 lentelė. Vaikų globos įstaigos ir jų auklėtiniai

	2000 m.	2004 m.	2005 m.
Kūdikių namai	5	5	5
Kūdikių juose	425	464	427
Vidurinės, specialiosios mokyklos ir specialaus ugdymo centrai	70	63	50
Auklėtinių skaičius juose	5 286	3 214	4 460
Našlaičių ir tėvų globos netekę vaikai juose	1 394	784	771
Specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai	4	4	4
Vaikų skaičius juose	218	124	111
Globos namai vaikams ir jaunimui su negalia (<i>residential care homes</i>)	5	4	4
Vaikų skaičius juose	866	711	735
Apskričių vaikų globos namai	31	32	33
Vaikų skaičius juose	2 772	2 763	2 732
Savivaldybių vaikų globos namai	20	22	20
Vaikų skaičius juose	754	1 003	950
Nevyriausybiniai vaikų globos namai	14	12	14
Vaikų skaičius juose	361	385	422
Šeimynos (šeimyniniai vaikų globos namai)	49	40	37
Globotinių skaičius	391	309	279
Laikinieji vaikų globos namai	17	17	14
Vaikų skaičius juose	310	409	327
Vaikų globos grupės ikimokyklinėse įstaigose	30	24	23
Vaikų skaičius juse	323	256	245

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2006b, p. 26.

Dauguma vaikų į vaikų globos įstaigas ateina iš socialinės rizikos šeimų (žr. pirmiau) dėl netinkamos priežiūros, skurdo, piktnaudžiavimo tėvų valdžia ir dėl to, kad tėvai neatlieka savo pareigų (daugiausia vaikai nuo 0 iki 3 metų ir nuo 10 iki 17 metų amžiaus). 21% sudaro vaikai nuo 0 iki 3 metų, iš jų 76% apgyvendinami vaikų globos institucijose (lopšeliuose). Vaikai nuo 10 iki 17 metų, kuriems skirta globa, sudaro 47%, iš jų 43% apgyvendinami vaikų globos institucijose. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė nurodė tokios politikos neigiamus aspektus, nes vaiko išlaikymas kainuoja nuo 309 eurų per mėnesį savivaldybių vaikų globos namuose iki 407 eurų apskričių vaikų globos namuose, be to, vaikų apgyvendinimas globos įstaigose nesprendžia priežasčių, kodėl apribojamos arba atimamos tėvų teisės. Šį teiginį išsamiai aptarsime vėliau.

2005 m. daugiau dėmesio buvo skiriama problemoms, susijusioms su institucine vaikų globos sistema. Papildžius 2003 m. vasario 6 d. Vyriausybės nutarimą dėl vaiko teisių perdavimo

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai ir nustačius kitų ministerijų įgaliojimus, nuo 2005 m. sausio 1 d. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai pavesta vadovauti vaikų globos įstaigų valdymo metodikai, o Švietimo ir mokslo ministerijai (ŠMM) – specialiųjų internatinių mokyklų valdymo metodikai. Be to, Švietimo ir mokslo ministro įsakymu dėl internatinių mokyklų perorganizavimo nustatyta, kad nuo 2005 m. liepos 1 d. šios švietimo įstaigos nebevykdo socialinių funkcijų ir nebeteikia vaikų globos paslaugų. Šis ministro įsakymas yra suderintas su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, ir susitarta, kad koordinuotu sprendimu iki 2007 m. rugpjūčio 31 d. vaikams, kurie gyveno specializuotose švietimo įstaigose, bus surasti nauji globėjai (Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2007, p. 94).

Iš 6 lentelės matyti, kad 2004 m. ir 2005 m. tendencija siųsti vaikus, netekusius tėvų globos, į įvairias vaikų globos įstaigas šiek tiek ėmė keistis. Truputį daugiau vaikų apgyvendinama globos šeimynose, o į vaikų globos įstaigas, išskyrus apskričių vaikų globos namus, siunčiama mažiau. Tačiau dėl tokių nedidelių pokyčių dar negalima teigti, kad tendencija vaikų nebeapgyvendinti institucijose jau įsitvirtino.

7 lentelė. Vaikų pasiskirstymas pagal globėjus 2004 – 2005 m.

Globėjas	2004 m.	2005 m.
Globėjo šeima	1 368	1 383
Globos šeimynos	25	31
Kūdikių namai	295	245
Apskričių vaikų globos įstaigos	599	687
Globos įstaigos vaikams su negalia	19	19
Bendrojo lavinimo internatinės mokyklos	40	15
Specialiosios internatinės mokyklos	64	41
Savivaldybių vaikų globos įstaigos	397	345
Savivaldybių vaikų globos grupės	301	292
Nevyriausybės vaikų globos įstaigos	159	160
Iš viso	3 267	3 209

Šaltinis: SADM, 2007, p. 95.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė pažymi, kad internatinių mokyklų (kurios priklausė švietimo įstaigų sistemai) pertvarkymas į vaikų globos namus ir jų pavaldumo pakeitimas davė ne tik teigiamų rezultatų, bet yra susijęs ir su tam tikrais vaiko globos (rūpybos) trūkumais. Reikia pasakyti, kad pertvarkymo metu sukurtos šių įstaigų veiklos taisyklės, pasikeitus jų statusui, nebuvo suderintos su Civiliniame kodekse nustatytais vaiko globos (rūpybos) normomis. Dėl to atsirado dvigubos vaiko globos (rūpybos) problema. Buvo atvejų, kai internatinėje mokykloje gyvenantiems tėvų globos netekusiems vaikams buvo nustatyta kartu ir šeimos globa. Pakeitus internatinių mokyklų statusą, t. y. jas pertvarkius į vaikų globos namus, vaikai tapo ir šeimos, ir vaikų globos namų globotiniais, t. y. vienu metu buvo taikomos dvi vaiko globos (rūpybos) formos (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, 2003, p. 14 – 15).

Kaip minėta, dauguma vaikų gyvena vidurinėse, specialiosiose mokyklose ir specialaus ugdymo centruose, apskričių vaikų globos namuose ir savivaldybių vaikų globos namuose. Praeitais metais nevyriausybinių organizacijų grupė paskelbė pranešimą apie vaikų ir personalo padėtį vaikų globos įstaigose (Globali iniciatyva psichiatrijoje, Lietuvos telefoninių psichologinės pagalbos tarnybų asociacija, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“, Paramos vaikams centras, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2006). Pripažintų ekspertų grupę sudarė šių organizacijų atstovai: Globali iniciatyva psichiatrijoje, Lietuvos telefoninių psichologinės pagalbos tarnybų asociacija,

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos draugija „Viltis“, Paramos vaikams centras ir Žmogaus teisių stebėjimo institutas.

Pranešime atskleidžiami vaikų globos trūkumai institucinio tipo aplinkoje ir pateikiamos vaikų globos rekomendacijos. Drįsčiau teigti, kad analitinė pranešimo dalis yra stipresnė nei rekomendacijos. Pranešimo autoriai teigia, kad dabartinė vaikų globos įstaigų sistema yra sukurta remiantis „socialinės atskirties filosofija“, t. y. vaiko problemos sprendžiamos vaiko atskyrimo nuo visuomenės principu. Kartais net pati vaikų globos įstaigos vieta prisideda prie vaiko atskyrimo nuo visuomenės.

Uždaro tipo vaikų globos įstaigose vaiko priklausomybė nuo sistemos tik didėja, jo savarankiškumas menkai ugdomas. Praleidus ilgus metus uždaro tipo aplinkoje, sunku pritaipyti prie visuomenės. Toks pagalbos vaikui ir šeimai modelis neatitinka šiuolaikinių vaikų globos principų, kurie reikalauja siekti vaiko integracijos, vengti apgyvendinti vaiką institucinėje aplinkoje ir atsižvelgti į tai, kas geriausia vaikui. Dažnai lemiami būna uždaros institucijos interesai. Atsižvelgiant į tai, kas geriausia vaikui, institucinė globa turėtų būti paskutinis įmanomas pasirinkimas. Bet realiame gyvenime tai yra pagrindinė vaiko problemos „sprendimo“ priemonė.

Ekspertai teigia, kad vaiko apgyvendinimas vaiko globos įstaigoje – tai netinkamo ir nenašaus socialinio darbo su vaiku ir šeima rezultatas. Prevencinis darbas su socialinės rizikos šeimomis yra netolygus (žr. pirmiau). Integruota pagalba socialinės rizikos šeimoms yra daugiau išimtis nei taisyklė. Ekspertai pateikia pavyzdžių, kai vaikai su socialinio pobūdžio vystymosi sutrikimais apgyvendinami globos įstaigose, skirtose vaikams su negalia. Vaikų su negalia apgyvendinimas uždaro tipo globos įstaigose neprisideda prie pakantumo ugdymo.

Kartais nepakankamai motyvuotas yra vaiko globos įstaigos personalas. Ekspertai tvirtai laikosi nuomonės, kad motyvacijos stoka – tai sistemos trūkumų pasekmė. Nesidomima, kas nutinka su vaiku, jam suteikus pagalbą, todėl didelė tikimybė, kad vaikas po kurio laiko sugriš. Antra vertus, vaiko globos įstaigų personalui kartais trūksta kvalifikacijos, ir jie apsiriboja tik kasdiene rutina. Ekspertai pastebi, kad nėra tarpinstitucinio bendradarbiavimo, o sudėtingais atvejais stengiamasi vengti atsakomybės.

Ekspertai rekomenduoja keisti požiūrį iš esmės, remiantis pagrindinėmis JT vaiko teisių deklaracijos nuostatomis: vaikas turėtų būti atskiriamas nuo šeimos, tik atsižvelgiant į svarbiausius vaiko interesus. Vaikų globos įstaigos turėtų rengti vaiką savarankiškam gyvenimui. Reikia stengtis kuo daugiau vaikų apgyvendinti globėjų šeimose ir kuo mažiau siųsti į uždaro tipo vaikų globos įstaigas. Ekspertai siūlo įvesti „paslaugų talonus“. Jų nuomone, ši finansinė priemonė kartu su finansavimo programa galėtų padėti reformuoti vaikų globos įstaigas.

Šis pranešimas, taip pat tos pačios ekspertų grupės parengtas pranešimas „Žmogaus teisių stebėseną uždaroje psichinės sveikatos priežiūros institucijose“⁷ daug prisidėjo prie diskusijos apie vaikų globos įstaigų metodus, politiką ir administravimą.

⁷ Žmogaus teisių stebėjimo institutas, *Globali iniciatyva psichiatrijoje*, Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“, Vilniaus psichosocialinės reabilitacijos centras, 2005

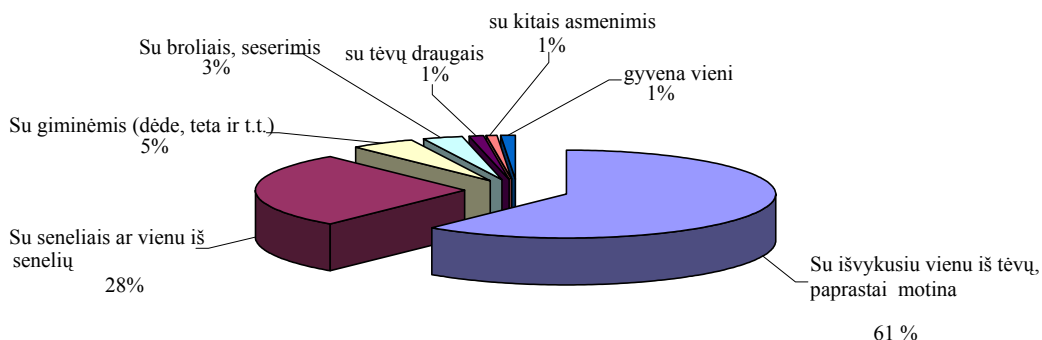
1.5. Ekonominių emigrantų vaikai

Yra dar viena vaikų grupė, kuri susiduria su ypatinga rizika. Tai ekonominių emigrantų vaikai. Kartais tokį gyvenimo būdą praktikuojančios šeimos postmodernistiniame sociologiniame diskurse vadinamos šeimomis „kartu gyvenančiomis atskirai“ (LAT)⁸, bet, mano nuomone, ekonominių emigrantų atvejis yra skirtingas, nes jų gyvenimo būdą lemia ekonominės problemos.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga bandė tirti ekonominių emigrantų vaikų problemą. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga išsiuntinėjo klausimynus į visas Lietuvos mokyklas ir ikimokyklinio švietimo įstaigas. Nors metodiniu požiūriu toks tyrimas kritikuotinas, problemos vaizdas tapo aiškesnis.

Yra pagrindo manyti, kad mažiausiai 20 000 vaikų (2,8%) gyvena tik su vienu iš tėvų, giminėmis, tėvų draugais ir net vieni (7 pav.). Mokyklinio ir ikimokyklinio amžiaus vaikų padėtis šiek tiek skiriasi, bet globėjai praktiškai yra tokie pat, išskyrus tai, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai negyvena vieni.

7 pav. Asmenys, besirūpinantys vaikais, kol jų tėvai (ar vienas iš tėvų) yra kitoje šalyje (duomenys gauti iš mokyklų)

Šaltinis: Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, 2007d, p. 4.

Tačiau net tais atvejais, kai vaikai gyvena su laikinai jais besirūpinančiais asmenimis, vaiko globa (rūpyba) teisiškai neįforminama, ir vaikas lieka be globėjo, t. y. be teisinio atstovo. Kai kuriais atvejais, kai yra nustatoma laikina globa, tėvai piktnaudžiauja tokia padėtimi, nes ji nėra teisiškai tinkamai apibrėžta. Laikinosios globos atveju vaikui mokama keturių minimalių pragyvenimo lygių pašalpa.

Anot Vaiko teisių apsaugos kontrolierės, toks problemos sprendimas sukuria netikslingo valstybės lėšų naudojimo prielaidas ir tėvams, kurie gali išlaikyti savo vaikus, suteikia galimybių to išvengti. Reikia taip pat pažymėti, kad minėtas reiškinys pažeidžia vaikų teises ir neatitinka jų

⁸ LAT – situacija, kai poros gyvena atskirai, bet palaiko intymius santykius; asmuo, dalyvaujantis tokioje partnerystėje.

interesų, nes susiformuoja neigiamas tėvų įvaizdis, ir vaikams primetamas iškreiptas, tikrovės neatitinkantis šeimos padėties suvokimas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, norint išspręsti minėtą problemą, vaiko globą (rūpybą) būtina kuo greičiau sureguliuoti teisės aktais (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, 2003, p. 14).

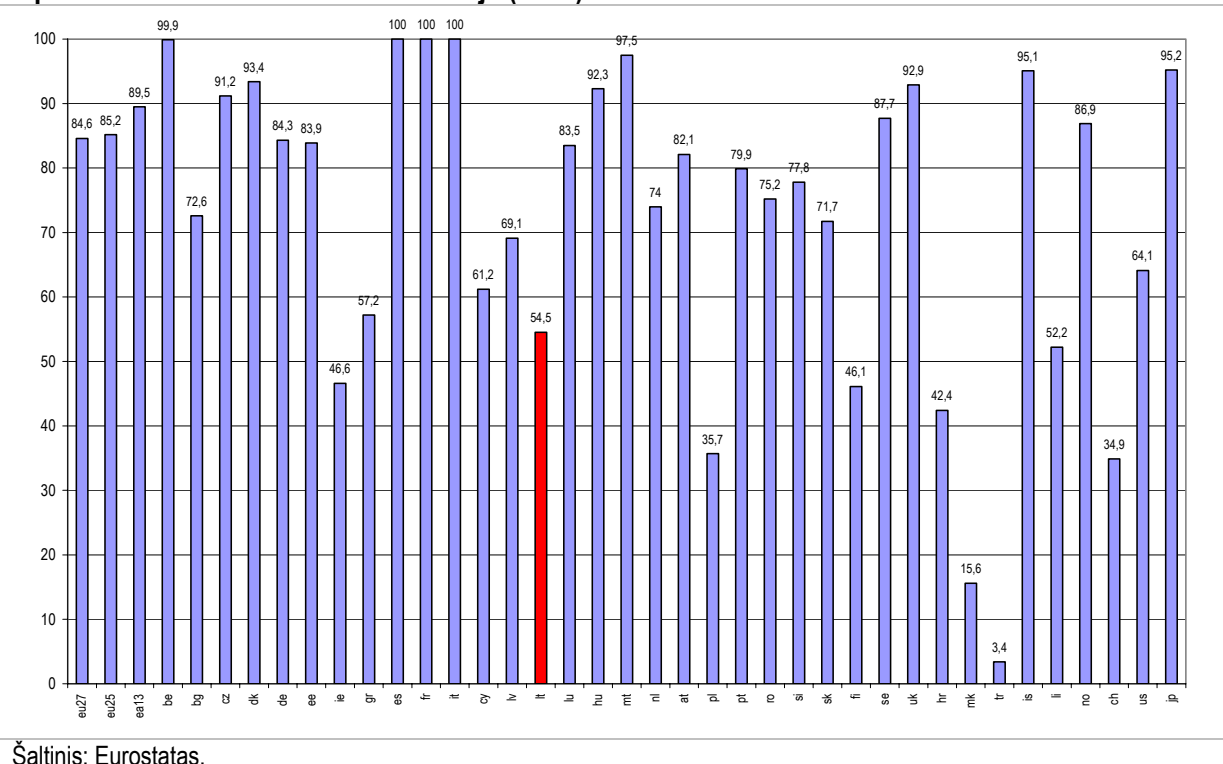
Daugiau nei trečdalis (36%) vaikų prisipažįsta, kad, tėvams išvykus į užsienį, jų elgesyje atsirado neigiamų pokyčių. Pirmiausia jie nurodo jaučiantys mažesnę atsakomybę už mokymosi rezultatus, praleidinėja pamokas, namuose neruošia pamokų. Mokytojai tokius prisipažinimus patvirtina: motyvacija mokytis mažėja, prastėja lankomumas, dažnesni nedrausmingo elgesio atvejai (Dobryninas et al., 2004).

Statistikos duomenų apie vaikus, paliktus be oficialios globos, nėra. Taip pat nėra statistikos duomenų apie tai, kiek vaikų gauna laikinosios globos pašalpas, nepasitvirtinus tėvų emigracijos faktui. Tyrime nurodyta, jog trūksta tarpinstitucinio bendradarbiavimo. Įvairios institucijos (mokyklos, savivaldybių vaikų teisių apsaugos tarnybos) nesidalija informacija apie vaikus, likusius be teisiškai įformintos laikinosios globos. Norint tokiems vaikams užtikrinti tinkamas paslaugas (psichologinę ir socialinę pagalbą, papildomą veiklą po pamokų), tarpinstitucinis bendradarbiavimas yra būtinas. Į užsienį išvykstantiems tėvams būtina suteikti informaciją apie tai, ką reikia daryti, norint tinkamai užtikrinti vaikų teises. Trumpai tariant, emigrantų vaikų problemos dar tinkamai neatsispindi nei teisiniuose, nei socialiniuose, nei švietimo dokumentuose.

1.6. Švietimo sistema

Nelygybės mažinimas tarp Lietuvos rajonų, įskaitant švietimo paslaugų (pirmiausia ikimokyklinio švietimo ir parengiamųjų klasių srityje) nelygybę vaikams iš socialinėje atskirtyje esančių šeimų ir socialinės rizikos šeimų, buvo ir lieka viena aktualiausių problemų Lietuvoje. Pavyzdžiui, iš 8 pav. pateiktų duomenų matyti, kad ikimokyklinio ir parengiamojo švietimo lygis Lietuvoje yra palyginti žemas. Tik pusė ketverių metų amžiaus vaikų lanko kokią nors švietimo įstaigą. Žemas ikimokyklinio švietimo įstaigų lankomumas neleidžia švietimo sistemai sumažinti dėl socialinių veiksnių atsiradusių skirtumų tarp vaikų, pradedančių eiti į pirmą pradinės mokyklos klasę.

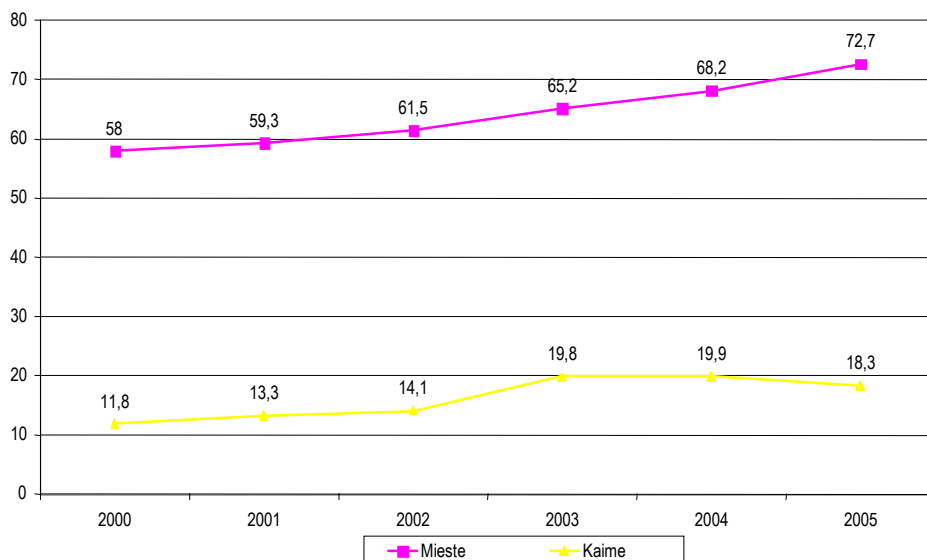
8 pav. Keturmečiai švietimo sistemoje (2004)

Iš 9 pav. matyti, kad kaimo vietovėse mažiau nei 20% vaikų lanko ikimokyklinės įstaigas. Savivaldybių vaikų teisių apsaugos tarnybų duomenimis, 2005 m. du trečdaliai šeimų, įrašytų į socialiai disfunkcinių šeimų sąrašą (6 304 šeimos iš 9 943) dėl girtuokliavimo, gyveno kaimo vietovėse. Tai netiesiogiai rodo, jog kaimo vaikai gyvena blogesnėmis sąlygomis nei miesto vaikai. Kaimo vaikai turi mažiau galimybių kompensuoti savo vystymosi sunkumus.

Bendra padėties įgyvendinant visuotinį ikimokyklinį švietimą analizė atskleidė ikimokyklinio švietimo problemas. Nors 2004 m. parengiamųjų į pirmą klasę grupių skaičius padidėjo beveik dvigubai palyginti su 2000 m., tokios grupės intensyviai steigiamos tik ikimokyklinėse švietimo įstaigose (2005 m. tokių grupių buvo 1 186) ir vidurinėse mokyklose (2005 m. tokių grupių buvo 999). Privačių ikimokyklinio švietimo paslaugų teikėjų tinklas praktiškai visiškai neišplėtotas. Nėra ikimokyklinio švietimo formų, skirtų vaikams ir šeimoms su specialiaisiais poreikiais. Kai kuriose kaimo vietovėse ikimokyklinio švietimo grupių visai nėra arba jos sunkiai prieinamos dėl transporto paslaugų nebuvimo. Apie 3 – 4% vaikų pradeda lankyti ikimokyklinio švietimo grupes per vėlai, kai jiems sukanka beveik septyneri metai.

9 pav. Ikimokyklinių įstaigų lankomumas metų gale palyginti su bendru tam tikro amžiaus vaikų skaičiumi, %

Šaltinis: Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, 2007a, p. 7.

Penkiolikos metų amžiaus ir vyresnių gyventojų išsilavinimo lygis pakankamai aukštas. Pirmajame 2006 m. ketvirtyje vidurinį išsilavinimą su įgyta profesija po bendrojo išsilavinimo mokyklos baigimo ar be jos turėjo 900 000 šio amžiaus asmenų, 563 000 (19,8%) turėjo aukštąjį arba profesinį aukštąjį išsilavinimą, o 544 000 šios amžiaus grupės asmenų (19,1%) turėjo vidurinį profesinį išsilavinimą arba kitokį išsilavinimą, įgytą po vidurinės mokyklos baigimo.

Švietimo sistemos įtaka socialiniam skurdui ir socialinei atskirčiai – viena iš socialinių mokslų aksiomų. Ji teigia, kad be tikslingos švietimo politikos švietimo sistema įtvirtina esamą socialinę nelygybę. Švietimo reformos rengėjai, bent jau iš pradžių, į šį švietimo sistemos skurdo ir nelygybės reprodukcinių poveikį kreipia nepakankamai dėmesio. Tai atsispindėjo tų laikų prioritetų sąrašė, o kartais šis aspektas išvis buvo ignoruojamas, nes daugiau dėmesio buvo skiriama atsirandantiems moderniems švietimo įstaigų tinklams (privilegiuotiems licėjams, o ne pirmiesiems mokymosi profesinio lavinimo įstaigose metams, ir t. t.), kurie padėjo atkurti socialinį kapitalą ir dar labiau padidino profesinės karjeros galimybių nelygybę (Dobryninas et al., 2000, p. 140-144). Sprendžiant socialinės atskirties problemas, būtina atkreipti dėmesį į šią paslėptą švietimo sistemos funkciją, tuo labiau kad Lietuvos švietimo sistema yra iš esmės valstybinė. Pavyzdžiui, 2004 – 2005 m. mokinių skaičius bendrojo lavinimo mokyklose siekė 563 100, iš kurių tik 0,4% mokėsi nevalstybinėse arba privačiose mokyklose.

Kitas šios paslėptos švietimo sistemos funkcijos pasireiškimo aspektas – profesinio ir bendrojo lavinimo supriešinimas. Pavyzdžiui, profesinės mokyklos vis dar susiduria su sunkumais stengdamosi pagerinti iš praeities paveldėtą savo įvaizdį dėl kartais jų prasto vaidmens visuomenėje⁹. Metančių tokią mokyklą mokinių skaičius yra didžiausias. Nedarbo lygis įvairaus

⁹ „Vengrijos švietimo sociologas Tamas Kozma šią reputaciją apibūdino taip: „Dabartinė jų ekonomikos padėtis rodo, kad tokio tipo profesinis rengimas prisideda prie valstybinės, labai subsidijuojamos ir daug energijos vartojančios pramonės išlikimo. Tokioms pramonės rūšims jis teikia per daug techniškai prastai parengtos ir prastai išsilavinusios, socialiai nesavarankiškos darbo jėgos. Tokiai darbo jėgai svarbiau samdomo darbo užtikrintumas, o ne privatus verslas, ekonominė rizika ir aukštosios technologijos. Tokio tipo profesinis rengimas nesąmoningai skatino socialinę „fiziniam darbui pasmerktų“ asmenų segregaciją. Jis taip pat padėjo sunaikinti tradicines viduriniąsias klases tose šalyse, kur tos klasės nenorėjo bendradarbiauti su naująja šalies

profesinio pasirengimo grupėse (aukštesnį ir žemesnį profesinį pasirengimą turinčių asmenų, asmenų, įgijusių profesines kvalifikacijas be viduriniojo išsilavinimo, ir t. t.) yra didesnis, ir tik pastaraisiais metais jų galimybės rasti darbą susilygino su kitokį ir kitokio lygio išsilavinimą turinčių asmenų galimybėmis. Nepaisant šių pokyčių, 2006 m. pirmajame ketvirtyje, didžiausia dalis (net pusė) bedarbių (51 000) turėjo įvairaus lygio profesinį išsilavinimą ir tik 7,9% (8 000) bedarbių turėjo aukštąjį išsilavinimą.

1.7. Prekyba vaikais

2007 m. Socialinės analizės ir konsultacijų centras tyrė prekybos vaikais reiškinį (Socialinės analizės ir konsultacijų centras, 2007). Tyrimo tikslas – surinkti duomenis prekybos vaikais aukų rehabilitacijos programai. Tyrimo rezultatai rodo, kad tokios atskiros programos nereikia. Bet kartu tyrimas parodė, kad, norint išvengti moralinės panikos, būtina turėti adekvatų vaizdą apie vaikų, susiduriančių su socialine rizika, padėtį ir atitinkamus prioritetus.

1999 – 2006 m. laikotarpiu Lietuvoje teisėsaugos institucijos nustatė 47 nepilnamečių pardavimo atvejus, – vidutiniškai po šešis atvejus kasmet. Tačiau tai tik maža dalis palyginti su visomis nepilnamečių bendros seksualinės prievartos ir seksualinio išnaudojimo aukomis. Tuo pačiu laikotarpiu buvo nustatyti 1 205 atvejai, kai seksualinės prievartos aukomis tapo nepilnamečiai, iš kurių 4% sudarė pirmiau minėtos prekybos vaikais aukos. Todėl manoma, kad prekybos vaikais aukų rehabilitavimo programa turėtų būti taikoma ir seksualinę prievartą patyrusiems vaikams, nes tokių aukų yra labai daug.

Remiantis tyrimo metu nustatytais duomenimis ir ekspertų nuomone, atrodo, kad šiuo metu yra didelis rehabilitacijos galimybių ir prieinamos pagalbos poreikis. ES ir Lietuvos ekspertų požiūris į vaikų prekybos aukų rehabilitacijos problemą iš esmės nesiskiria, netgi priešingai, jis beveik toks pat. Šiuo metu esamos programos atitinka šiuolaikinius reikalavimus, jos yra kompleksinės, integruotos (vertintojų nuomone, jos labai šiuolaikiškos) ir tinka spręsti organizacines šio reiškinio kontrolės problemas, kurios, labai tikėtina, gali kartotis ir naujose specialiose programose, todėl nėra tikslinga rengti specialiai vaikų prekybos aukoms skirtas rehabilitacijos programas.

Vaikų prekybos aukų rehabilitacijos programa siekia tokių pat tikslų kaip ir programos, skirtos seksualinės prievartos aukoms (optimaliai panaudojant vyriausybių ir nevyriausybinių organizacijų tinklą, teikiantį pagalbą nepilnamečiams vaikų prekybos aukoms); tokios programos turėtų stengtis padėti nepilnamečiams atsigauti po fizinės ir psichologinės žalos ir sušvelninti patirtų psichologinių traumų pasekmes, ugdant jų socialinius įgūdžius ir padedant išvengti socialinės atskirties, t. y. ugdyti vaiko visuomeninį elgesį bei sugebėjimą bendrauti su kitais žmonėmis ir apskritai su visuomene. Pagrindiniai rehabilitacijos etapai yra šie: kontakto užmezgimas su auka ir intervencija, rehabilitacija ir reintegracija arba sugražinimas į visuomenę.

1.8. Konkretaus atvejo tyrimas: vaiko gerovė ir instituciniai interesai

2007 m. gegužės 15 d. Žmogaus teisių stebėjimo institutas (ŽTSI) pradėjo ketvirtąją metinę žmogaus teisių įgyvendinimo Lietuvoje apžvalgą. 2006 m. žmogaus teisių įgyvendinimo apžvalgoje teigiama, kad lietuviai nesijaučia saugūs, nedrįsta išsakyti savo nuomonės, jaučia, jog trūksta teisingumo, ir nepasitiki valstybinėmis institucijomis. Analizė rodo, kad tokie būkštavimai yra ne be pagrindo.

ŽTSI ekspertų nuomone, pagrindinės vaikų teisių įgyvendinimo problemos 2006 m. – tai smurtas prieš vaikus šeimose ir valstybinėse institucijose; psichologinės pagalbos nebuvimas, ugdymo ir švietimo paslaugų neužtikrinimas vaikams su negalia ir globos bei įvaikinimo problemos (Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2007, p. 40).

Siekdami atskleisti problemų, susijusių su vaiko gerovės principo įgyvendinimu, sudėtingumą, išanalizuosime vaikų su negalia švietimą ir ugdymą specialiosiose švietimo įstaigose.

Specialiojo ugdymo įstatyme nustatyta, kad specialiojo ugdymo įstaigų paskirtis yra: (1) ugdyti asmenis, turinčius didelių ar labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, kuriuos nustato pedagoginės psichologinės tarnybos, ir negalinčius lankyti bendrojo ugdymo įstaigų; (2) padėti asmeniui, turinčiam didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, pasirengti ugdymuisi bendrojo ugdymo įstaigoje; (3) teikti metodinę pagalbą bendrojo ugdymo įstaigų pedagogams, tėvams (ar vaiko globėjams), ugdantiems specialiųjų poreikių asmenis (Specialiojo ugdymo įstatymo 17 straipsnis). Specialiojo ugdymo įstatyme aiškiai apibrėžta, kad specialiojo ugdymo įstaigos yra skirtos ugdyti asmenis, turinčius didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, kuriuos nustato pedagoginės psichologinės tarnybos.

Tačiau specialiųjų ugdymo įstaigų analizė, kurią atliko Lietuvos Respublikos vaiko teisių kontrolieriaus įstaiga, nustatė, kad Lietuvoje 44% specialiųjų ugdymo įstaigų mokinių turi nedidelių (18%) ir vidutinių (26%) sutrikimų (Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, 2007f). Šie duomenys paimti iš pedagoginių psichologinių tarnybų, kurios oficialiai yra įpareigosotos nustatyti negalios laipsnį, bylų.

Didesni instituciniai interesai leidžia specialiojo ugdymo įstaigoms susirinkti mokinius, apeinant įstatymus. Suprantama, tokie platūs instituciniai interesai neturi nieko bendra su tuo, kas geriausia vaikui. Tyrimas vienoje specialiojo ugdymo įstaigoje parodė, kad vaikų apgyvendinimu institucijoje yra suinteresuotos kelios interesų grupės (specialiojo ugdymo įstaigos administracija, įprastos švietimo įstaigos administracija ir tėvų atstovai, kartais savivaldybės lygmens švietimo administratoriai, kartais netgi vaiko tėvai ir t. t.).

Pavyzdžiui, vienoje specialiojo ugdymo įstaigoje yra 57 mokiniai, 37 iš jų turi nedidelių ir vidutinių sutrikimų, t. y. pagal Specialiojo ugdymo įstatymą jie turėtų lankyti paprastą vidurinę mokyklą. Specialiųjų ugdymo įstaigų steigėjai yra apskričių administracijos, todėl specialiausias ugdymo įstaigas finansuoja ne vietos savivaldybė, o tiesiogiai apskrities administracija, t. y. Respublikos Vyriausybė. Tirtame rajone specialiojo ugdymo įstaigose vaikui skiriama suma yra 18 000 litų, o tame pačiame rajone vidurinėms mokykloms vaikui skiriama nuo 2 000 iki 5 000 litų. Specialiojo ugdymo įstaigos suinteresuotos turėti kuo daugiau mokinių, o paprastos švietimo įstaigos – atsikratyti vadinamaisiais problemiškais mokiniais. Todėl niekas neprieštarauja, kai vaikas perkeliamas į specialiąją uždaro tipo ugdymo įstaigą. Akivaizdu, kad tokiu atveju instituciniai interesai nustelbia tai, kas būtų geriausia vaikui.

ŽTSl ekspertas Dainius Pūras, kuris neseniai išrinktas vienu iš devynių naujų JT vaiko teisių komiteto narių, teigia, kad uždaro tipo institucijose ugdomų vaikų atveju „Mes susiduriame su neišspręsta valstybės pozicija – ginti pažeidžiamų grupių ar institucijų teises. Nepaisant ŽTSl ir kitų nevyriausybinių organizacijų pastangų keisti netinkamą sistemą, kurioje nuolat pažeidinėjamos žmogaus teisės, sistema gauna vis naujų investicijų. Mes nepajėgiame pakeisti sistemos ir pasiekti, kad stebėsenos mechanizmas būtų veiksmingas ir būtų galima sumažinti žmogaus teisių pažeidinėjimus uždaro tipo institucijose ir kad labiausiai pažeidžiamos grupės – vaikai ir proto negalia turintys asmenys – galėtų apsiginti.“

2. Vaiko skurdo ir atskirties prevencijos ir įveikimo politika

2.1. Vaiko gerovės principai ir sritys

Vaiko teisių deklaracija (VTD) ir Vaiko teisių konvencija (JTVTK) traktuoja vaiką pirmiausia kaip visapusiško rūpinimosi objektą. Tačiau JTVTK 12 – 16 straipsniai gina vaiko kaip aktyvaus dalyvio teises. JTVTK nustato teisinius ir konceptualiuosius pagrindus, kuriais įtvirtinamos vaikų kaip piliečių teisės ir pripažįstami jų gebėjimai keisti savo gyvenimą. „Vaikas – tai jau dabar žmogus, o ne asmuo, kuris dar taps žmogumi“ (Skivenes, Strandbu, 2006, p. 13). Todėl vaiko sąvokai būdingas dvilypumas: vaikas yra ir žmogaus teisių subjektas, ir rūpinimosi žmogumi objektas. „JTVTK pabrėžia dvigubą vaiko vaidmenį – kaip teises turinčio piliečio ir nuo šeimos priklausomo asmens“ (Bradshaw et al., 2007, p. 135).

„Maži vaikai labai priklauso nuo juos mylinčios ir auklėjančios aplinkos bei nuo pakankamų ekonominių ir fizinių išteklių. Vyresni vaikai, bendraudami su kitomis socialinėmis sistemomis (pvz., mokykla, vienmečiais draugais), tampa vis mažiau priklausomi nuo šeimos ir suskuria savo strategijas, kaip susitvarkyti su aplinkos reikalavimais“ (Bradshaw et al., 2007, p. 135). Nuo praeito šimtmečio dešimtojo dešimtmečio vaiko sąvokai skiriama vis daugiau dėmesio politinėse programose ir praktinėje pedagoginėje veikloje. Vadovaudamasi JTVTK 4 straipsniu, valstybė privalo pripažinti vaikus teisės subjektais ir įgyvendinti sistemas, kurios atitinka jų poreikius ir kompetencijas, kad jie galėtų būti aktyvūs savo pačių gyvenimo dalyviai (žr. Skivenes, Strandbu, 2006; Verhellen, 1993; Poviliūnas, 2000).

J. Bradshaw ir jo kolegės apibendrina JTVTK supratimu apie vaikų gerovę grįstą norminę sistemą ir nustatė keturis principus, kuriais turėtų būti paremta vaiko gerovės koncepcija (Bradshaw et al., 2007, pp. 134-135).

1. Nediskriminacijos principas (2 straipsnis) reiškia, jog reikia atsižvelgti į atskirtyje esančių vaikų grupių, tokių kaip vaikai su negalia, vaikai institucijose ar pabėgėlių vaikai, gyvenimo aplinkybes ir gerovę, nepriklausomai nuo jų amžiaus, lyties, etninės prilausomybės, geografinių ir ekonominių aplinkybių.
2. Principas, jog būtina atsižvelgti į tai, kas geriausia vaikui, reiškia, kad imantis bet kokių veiksmų, susijusių su vaikais ar jų gerove, svarbiausia – vaikas ir jo kaip piliečio statusas. Todėl analizuojant vaiko gerovės duomenis, analizės objektas yra vaikas.
3. Vaikų gyvenimo sudėtingumą atspindi vaikų teisė gyventi ir sveikai vystytis (6 straipsnis). JTVTK įtvirtina visapusi (holistini) požiūrį į vaiką, pagal kurį vienoda reikšmė skiriama vaikų pilietinėms, socialinėms, ekonominėms ir kultūrinėms teisėms, tačiau pabrėžiama, jog šios teisės yra tarpusavyje susijusios, universalios ir nedalomos. Taigi vaiko gerovės sąvoka yra daugialypė ir ekologinė.
4. Pagarbos vaiko nuomonei principas (12 straipsnis) pripažįsta vaikų teisę būti išklausytiems ir išgirstiems bet koku su jais susijusiu klausimu.

J. Bradshaw ir jo kolegės išskiria aštuonias atskiras vaiko gerovės sritis (Bradshaw et al., 2006, p. 137):

„Vaiko gyvenimas namuose ir artimiausioje aplinkoje turi didelį poveikį jo vystymuisi ir gerovei. Ypač didelę reikšmę vaikų gerovei ir geram vystymuisi įvairiausiai atžvilgiais turi ekonominė padėtis. Todėl pirmoji sritis (1) „materialinė padėtis“ teikia informacijos apie vaiko šeimos pajamas, skurdą, nepriteklis ir užimtumą, o antroji sritis (2) „būstas“ atspindi vaikų gyvenimo sąlygas ir būsto problemas.

Vaikai vaidina aktyvų vaidmenį, kuriant jų gerovę. Todėl vaikų asmeniniai ištekliai – jų (3) „sveikata“ ir (4) „subjektyviai suvokiama gerovė“ – yra kartu ir pagrindiniai rezultatai, ir gerovės užtikrinimo pagrindas. Vaikams augant, mokykla tampa dar vienu svarbiu veiksmu jų gyvenime. Taigi švietimas (5) yra penktoji sritis, kuri yra svarbi vaikų gerovei ne tik šiandien, bet lemia ir jų būsimas galimybes gyvenime. Čia galima išskirti tokius aspektus kaip mokymosi rezultatai, dalyvavimas vaikų globos sistemoje, lavinimasis baigus privalomojo švietimo programas ir įsidarbinimas; vaikų subjektyvus gerovės mokykloje supratimas priskiriamas subjektyvaus gerovės supratimo sričiai.

Situacija šeimoje, santykių kokybė šeimoje ir santykiai su vienmečiais yra ypač svarbūs vaikų gerovei. Jie priskiriami šeštai sričiai (6) „vaikų santykiai“.

Dar vienas vaikų sąveikos su aplinka aspektas – „pilietinis dalyvavimas“ – patenka į atskirą septintąją sritį (7), kurioje vertinamas vaikų dalyvavimas pilietinėje veikloje ir jų pilietiniai interesai.

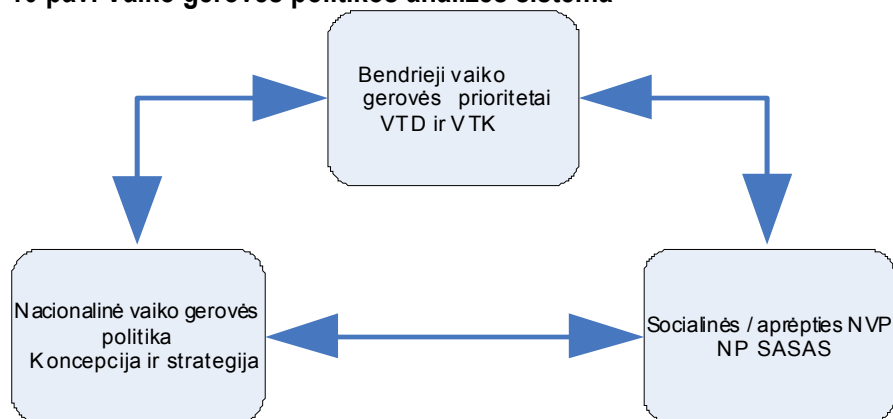
Aštuntoji sritis (8) „rizika ir sauga“ apima sąlygas ir elgseną, dėl kurių vaikams ir jaunimui kyla tam tikra rizika. Nors duomenų apie jaunimo rizikingą elgesį yra daug, labai trūksta palyginamųjų duomenų apie vaiko apsaugą, todėl į šią sritį galėjome įtraukti tik tokius aspektus kaip „vaikų mirtingumas“ ir „smurto patirtis“.

Bendrieji vaiko gerovės principai ir išskirtos sritys sudaro gerą sisteminių pagrindą viešajai politikai vaiko gerovės srityje analizuoti. Jie leidžia analizuoti vaiko gerovę sistemiskai, pažvelgti į ją iš tarpinstitucinių ir daugialypių perspektyvų, neapsiriboti siaurais institucijų ir įvairių interesų grupių interesais. Taikant tokį požiūrį, išryškėja vaiko gerovės reiškinių sudėtingumas ir holistinis pobūdis. Pavyzdžiui, atliekant vaiko gerovės analizę pagal šią koncepciją, žvelgiama toliau nei socialinės išmokos, kurias moka koks nors vyriausybės departamentas (pvz., Socialinės apsaugos ir darbo ministerija), kad būtų sumažintas vaiko skurdo rizikos lygis. Nediskriminaciją, dėmesį svarbiausiems vaiko interesams, teisę gyventi ir vystytis, pagarbą vaiko nuomonei galima užtikrinti tik glaudžiai bendradarbiaujant su daugeliu institucijų.

2.2. Nacionalinis veiksmų planas ir nacionalinė vaiko gerovės politika

Toliau apžvelgiamas Nacionalinio veiksmų plano įgyvendinimas, atsižvelgiant į nacionalinę vaiko gerovės politiką, t. y. Nacionalinis veiksmų planas vertinamas, atsižvelgiant į nacionalinės vaiko gerovės politikos prioritetus ir jos kūrimą bei bendruosius vaiko gerovės prioritetus. 10 pav. pateikiama vaiko gerovės politikos analizės sistema.

10 pav. Vaiko gerovės politikos analizės sistema

Analizuojamieji nacionaliniai dokumentai buvo paskelbti šia seka:

1. Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija (2003 m. gegužės 20 d.).
2. 2004 – 2006 m. socialinės aprėpties NVP (2004 m.)
3. Vaiko gerovės valstybės politikos strategija (2005 m. vasario 17 d.)
4. NP SASAS 2006 – 2008 m. Lietuvoje (2006 m.).

Būtina pabrėžti, kad vaiko gerovės valstybės politikos strategija buvo patvirtinta, parengus 2004 – 2006 m. NVP, bet dar nepaskelbus NP SASAS 2006 – 2008 m. Lietuvoje.

Lietuvos Respublikos Seimas vaiko gerovės politikos koncepciją (toliau – „koncepcija“) patvirtino 2003 m. (Lietuvos Respublikos Seimas, 2003). Tai pagrindinis spausdintas politinis dokumentas, kuriame išdėstytas sisteminis požiūris į vaiko gerovę¹⁰. Tai gerai suderintas ir konceptualiai tinkamai pagrįstas dokumentas. Jame nuosekliai išdėstyti įvairūs vaiko gerovės politikos aspektai (vaiko apsauga, vaiko aprūpinimas ir vaiko dalyvavimas).

Koncepcijos tikslas – pasiekti politinį susitarimą dėl vaiko gerovę lemiančių vertybių, nuostatų ir numatyti vaiko gerovės įgyvendinimo gaires. Gerovė suprantama kaip „organizuota socialinių paslaugų ir institucijų sistema, sukurta padėti individams ir grupėms pasiekti patenkinamus gyvenimo, sveikatos ir asmeninių bei socialinių ryšių standartus, kurie leistų jiems išplėtoti visus gebėjimus ir pagerintų jų gyvenimo kokybę, atsižvelgiant į jų šeimų ir bendruomenės poreikius“. Koncepcijoje detalčiai nurodomi šie vaiko gerovės politikos aspektai:

- vaiko apsauga – teisė augti savo šeimoje ir gauti profesionalią pagalbą, taip pat teisė būti apsaugotam nuo socialinio ir individualaus smurto;
- vaiko aprūpinimas – teisė į išteklius ir paslaugas, juos paskirstant tarp vaiko ir suaugusiųjų; ypač skiriant dėmesį neigiamam vaikui, vaikui, turinčiam specialiųjų poreikių, ir vaikui, kuriam yra pavojus patirti skurdą, tėvų smurtą bei nepriežiūrą ar įsitraukti į nusikalstamą veiklą;
- vaiko dalyvavimas – teisė veikti, išreikšti savo nuomonę ir daryti įtaką sprendimams šeimoje ir visuomenėje, individualiai ir kolektyviai, sukuriant vaikui socialinę erdvę jo aktyviam dalyvavimui.

Koncepcijoje kritiškai vertinama esama padėtis. Joje teigiama, kad Lietuvos įstatymai dar nėra visiškai suderinti su Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, nėra stebėsenos sistemos, duomenų rinkimo bei įvertinimo, kurie atspindėtų visas Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo sritis. Dalis priimtų įstatymų neįgyvendinami, nes tam neskiriama pakankamai finansavimo, neužtikrinamos minimalios kiekvieno asmens pajamos. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, vaiko aprūpinimo srityje Lietuva pasuko valstybės atsakomybės mažinimo linkme. Labiausiai nuskurdusi visuomenės dalis Lietuvoje yra šeimos, auginančios vaikus. Socialinės paramos politika yra pagrįsta realių poreikių neatitinkančia politine skurdo riba – minimaliuoju gyvenimo lygiu. Neretoje šeimoje vaikui neužtikrinamas saugus, higienos reikalavimus atitinkantis būstas, o valstybinė būsto paramos programa labiau remia pasiturinčias nei skurdžias šeimas. Dirbančių tėvų vaiko

¹⁰ Keista, kad Lietuvos pareigūnai, pildydami ES socialinės apsaugos komiteto rodiklių grupės parengtą klausimą apie vaiko skurdą ir gerovę, nepamini *Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos* ir *Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos* ir pažymi, kad „Lietuva neturi specialios strategijos kovai su vaiku skurdu ir socialine atskirtimi, o kovos su vaiku skurdu politika tik įeina į platesnę kovos su skurdu strategiją“.

teisė į ikimokyklinę priežiūrą bei ugdymą buvo žymiai apribota, uždarius daugelį vaikų darželių bei lopšelių. Teikiant šias paslaugas pabrėžiamas vaiko parengimas lankyti mokyklą, bet ne pagalba šeimai, derinančiai darbą su tėvų pareigomis.

Koncepcijoje nurodoma, kad valstybės veiksmai vaiko apsaugos srityje apsiriboja vaiko gelbėjimu paimant vaiką iš šeimos, nieko jai nepasiūlant. Vaiko teisė augti savo šeimoje yra pažeidžiama ne pripažįstant socialines ir ekonomines priežastis, o apkaltinant šeimą. Šeimos, kuriose vaikai gyvena rizikos sąlygomis, įvardytos kaip „asocialios“ ir patiria socialinę atskirtį. Įvairios vaiko globos institucijos priklauso skirtingoms žinyboms, yra pavaldžios skirtingiems administracijos lygmenims, ir neturi bendros finansavimo sistemos. Sprendimai dėl vaiko globos dažnai priimami vadovaujantis ne vaiko interesais, o žinybų ar administravimo vienetų finansiniais interesais.

Koncepcijoje taip pat nurodoma, kad nestabili socialinė ir ekonominė aplinka bei pirminės prevencijos paslaugų šeimoms, auginančioms vaikus, stoka ar jų finansavimo mažinimas lemia plačiai paplitusią vaikų nepriežiūrą, apleistumą ir smurtą prieš vaikus. Esant tokiai situacijai, akivaizdžiai trūksta paslaugų krizėje atsidūrusioms šeimoms ir vaikams, nepakankama esamų paslaugų kokybė. Nuolat atsiranda naujų grėsmių vaikui, naujų priklausomybių rūšių. Į šiuos pokyčius nesugeba laiku ir adekvačiai reaguoti nei teisinė, nei paslaugų sistemos. Dėl to naujos socialinės problemos sparčiai plinta. Labai nevienodas atskirų savivaldybių skiriamas socialinių paslaugų vaikui ir šeimai finansavimo dydis. Nemaža dalis savivaldybių nekuria socialinių paslaugų šeimai ir vaikui tinklo, naudojasi tik stacionarių valstybės įstaigų paslaugomis.

Koncepcijoje vaiko apsaugos srityje pasigendama suplanuotų, teisiškai įtvirtintų socialinių ir rehabilitacijos paslaugų infrastruktūros. Vaiką nuo smurto saugančios ir ginančios valstybės institucijos dirba neveiksmingai, dažnai apsaugos proceso metu priverčia vaiką patirti pakartotinį smurtą. Vaikas yra apklausinėjamas daugelį kartų, dažnai dalyvaujant skriaudėjams. Šių institucijų veikla nėra koordinuota, joms trūksta finansinių lėšų, profesinių žinių, materialinių ir žmogiškųjų išteklių. Stengiantis apginti vaiko interesus, visuomenėje nėra aktyvaus valstybės, bendruomenės, nevyriausybinų organizacijų ir gyventojų bendradarbiavimo.

Vaiko pakeičiamosios globos (apgyvendinimas globos namuose, globėjo šeimoje ar įvaikinimas) reformos nepakeitė vaiko gerovės, nes dėmesys buvo nukreiptas į nediferencijuotą pašalpos didinimą, bet ne į tarnybų, organizuojančių vaiko globą šeimoje, kūrimą ir socialinių paslaugų teikimą. 2001 m. pabaigoje 40 proc. tėvų globos netekusių vaikų dar gyveno įvairiose globos institucijose. Lietuvoje įvaikinama labai mažai vaikų. Įvaikinimą stabdo tėvių paieškos bei socialinių paslaugų būsimiems tėviams ir įvaikinusiai šeimai stoka. Perdėtas slaptumas įvaikinimo įstatymuose pažeidžia vaiko teisę žinoti tiesą apie save, stabdo aktyvų įvaikinimo populiarinimą šalyje.

Nepakankamai padaryta, kad neįgalus vaikas gyventų visavertį ir prideramą gyvenimą, kuris užtikrintų jam pagarbą ir pagalbą, ugdytų jo gebėjimus ir leistų aktyviai dalyvauti visuomenės veikloje. Vaiko teisė į dalyvavimą yra pažeidžiama per vaiko ir suaugusiojo santykius, pabrėžiant vaiko subordinacinį vaidmenį, tėvų atsakomybę įstatymiškai nusakant tėvų valdžia bei toleruojant fizines bausmes. Ribojamos vaiko galimybės pareikšti savo nuomonę juridinio ir administracinio nagrinėjimo metu.

Koncepcija įgyvendinama tarpžinybinėje veikloje (įvairios institucijos ir žinybos koordinuoja savo veiklą, kurdamos ir įgyvendindamos bendrą vaiko gerovės politikos strategiją); paslaugų srityje (būtina sukurti būtinų paslaugų tinklą); valstybinėje statistikoje (būtina rinkti ir kaupti

lyginamąją statistiką apie vaikus, padedančią nustatyti problemas, kurios sprendžiamos politiniais veiksniais, atsižvelgiant į vaiko amžių, lytį, regioninius skirtumus); vaiko gerovės tyrimų ir stebėsenos srityje; vaiko gerovės institucijų sistemoje; planuojant žmogiškuosius išteklius; planuojant finansinius išteklius. Konceptijoje nurodoma, jog būtina sukurti centrinę vaiko gerovės instituciją, kuri spręsdama vaiko ir šeimos problemas ne tik įgyvendintų vaiko gerovės stebėseną, analizuotų ir koordinuotų įvairių žinybų šioje srityje veiksmus ir teiktų metodinę pagalbą specialistams, bet ir turėtų realių galimybių daryti įtaką padėčiai visoje šalyje.

2005 m. Lietuvos Vyriausybė patvirtino Vaiko gerovės valstybės politikos strategiją (toliau – „strategija“) (Lietuvos Respublikos Vyriausybė, 2005a). Šioje strategijoje ir jos įgyvendinimo priemonių plane (Lietuvos Respublikos Vyriausybė, 2005b) aprašomi tolesni vaiko gerovės valstybės politikos veiksmai. Strategijoje nurodomi šie vaiko gerovės politikos prioritetai: tėvų atsakomybės už vaikų teisių įgyvendinimą didinimas; bendradarbiavimo ir koordinavimo tarp įvairių institucijų (valstybės, savivaldybių, NVO ir t. t.) skatinimas; vaiko gerovės institucijų sistemos tobulinimas; būtinų paslaugų šeimai ir vaikui tinklo sukūrimas; pavojaus vaikų sveikatai mažinimas; vaikų apsaugos nuo visų formų smurto ir išnaudojimo gerinimas; vaiko gerovės būklės nuolatinė stebėseną; specialistų, dirbančių vaiko gerovės srityje, kvalifikacijos tobulinimas.

Pagrindiniai šios strategijos įgyvendinimo principai: vaiko interesų prioritetiškumas; nediskriminavimas; nacionalinės teisės sistemos atitiktis su tarptautiniais susitarimais; vaiko dalyvavimo užtikrinimas; šeimos ir valstybės atsakomybės už vaiko gerovės užtikrinimą pasidalijimas; visų suinteresuotų asmenų dalyvavimas ir bendradarbiavimas.

Vaiko gerovės padėtis strategijoje vertinama ne taip griežtai kaip koncepcijoje. Koncepcijoje daugiau remiamasi kritikos teorija ir atskleidžiami valdžios institucijų santykiai bei prieštaringi interesai, o strategijoje nurodomi ir esami teigiami, ir neigiami dalykai. Galima sakyti, kad strategijoje laikomasi principo: vaikų gerovės srityje pirma reikia atskleisti teigiamus aspektus, o paskui aptarti trūkumus.

Strategijoje analizuojamos ypač aktualios sritys: įstatyminės bazės tobulinimas; įvairių tarptautinių konvencijų ir dokumentų ratifikavimas ir pripažinimas; pastarojo meto pokyčiai šeimoje; užimtumo ir lygių galimybių užtikrinimas; mokesčių lengvatos tėvams; skurdo mažinimo priemonės; tarpžinybinio bendradarbiavimo skatinimas; valstybės ir savivaldybių institucijų bendradarbiavimas; būstas; socialinės paslaugos; socialinės rizikos šeimos; parama šeimoms; vaikų su negalia integracija; švietimas; vaikų sveikatos priežiūros paslaugos; vaikų dalyvavimas visuomenės gyvenime; studentų savivalda; smurtas prieš vaikus; vaikų išnaudojimas. Ši įvairialypė analizė apibendrinama, nusakant vaiko gerovę lemiančių veiksnių ir procesų stiprybes, silpnybes, galimybes ir grėsmes (SSGG).

STIPRYBĖS	SILPNYBĖS
<p>Nauji teisės aktai rengiami, atsižvelgiant į JT Vaiko teisių konvencijos nuostatas.</p> <p>Lietuva yra prisijungusi prie pagrindinių tarptautinių konvencijų ir protokolų vaiko gerovės srityje ir juos įgyvendina.</p> <p>Sutvarkyta teisinė bazė, reglamentuojanti šeimos santykius, vaiko teisių apsaugą ir lygias galimybes.</p> <p>Rengiant su vaiko teisių apsauga susijusius teisės aktus, sudaromos tarpžinybinės darbo grupės.</p> <p>Teisės aktuose vis plačiau įtvirtinama pareiga keistis informacija.</p> <p>Paskirta už vaiko teisių apsaugos sritį atsakinga institucija.</p> <p>Savivaldybėse sudaromos ir veikia bendruomenės vaiko teisių apsaugos tarybos.</p> <p>NVO kaip socialiniai partneriai dalyvauja vaiko teisių apsaugos veikloje.</p> <p>Plėtojama socialinių, švietimo, sveikatos paslaugų šeimoms infrastruktūra.</p> <p>Tobulinama įvaikinimo sistema.</p> <p>Šeimoms sudaromos palankios būsto paskolų teikimo sąlygos.</p> <p>Plėtojama išmokų šeimoms, auginančioms vaikus, sistema.</p> <p>Įvestas moksleivio krepšelis.</p> <p>Stiprėja kūdikių priežiūros sistema.</p> <p>Plėtojamos kovos su smurtu prieš vaikus ir pagalbos smurto aukoms priemonės.</p> <p>Gerai reglamentuota vaikų įdarbinimo sistema.</p> <p>Patvirtintas statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašas, pagal kurį bus kaupiama lyginamoji statistinė informacija apie vaikus.</p> <p>Tobulinama specialistų, dirbančių vaiko teisių apsaugos srityje, kvalifikacija.</p> <p>Nuolatos tobulinama savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų veikla.</p>	<p>Yra likę įstatymų, kurių nuostatos tarpusavyje vis dar nesuderintos.</p> <p>Nėra centrinės institucijos, valstybės lygmeniu koordinuojančios tarpžinybinę ir įvairių valdžios institucijų (ministerijų, savivaldybių ir t. t.) veiklą.</p> <p>Nepakankamas valstybės ir savivaldybių institucijų bendradarbiavimas su nevyriausybinėmis organizacijomis ir vietos bendruomene.</p> <p>Nepakankamai išplėtoti socialinių, švietimo, sveikatos paslaugų šeimoms infrastruktūra.</p> <p>Vyrauja asimetriškas pareigų tarp vyrų ir moterų pasidalijimas šeimoje ir visuomenėje. Skyrybų atveju tėvai dažnai neprisiima atsakomybės už vaikų išlaikymą ir auklėjimą.</p> <p>Nėra ikiteisminės sutuoktinių sutaikinimo sistemos.</p> <p>Jaučiama socialinio būsto fondo stoka.</p> <p>Tėvai kartais nepasirengę vykdyti tėvų pareigų, tinkamai rūpintis vaikais.</p> <p>Brangsta socialinės, švietimo, sveikatos priežiūros paslaugos, todėl mažas pajamas turinčios šeimos negali tinkamai rūpintis vaikais, ypač kai vaikai turi specialių poreikių.</p> <p>Neišplėtoti globėjo šeimų atrankos ir mokymo sistema.</p> <p>Neišspręstos mokyklos nelankančių vaikų problemos.</p> <p>Nepakankamas jaunimo lytinis ugdymas, mažai išplėtoti rizikingo seksualinio elgesio prevencija.</p> <p>Palyginti daug vaikų miršta dėl išorinių priežasčių ir nelaimingų atsitikimų.</p> <p>Trūksta sistemingų ir išsamių statistikos duomenų apie visas vaikų grupes ir pagal visas JT VTK sritis.</p> <p>Nėra išsamių vaiko gerovės tyrimų.</p> <p>Žmogiškųjų išteklių ir kvalifikacijos stoka neužtikrina nuolatinio ir kvalifikuoto bendradarbiavimo rengiant teisės aktus, programas ir juos įgyvendinant.</p> <p>Nepakankamas vaiko teisių apsaugos srities finansavimas.</p>
GALIMYBĖS	GRĖSMĖS
<p>Tarptautinės patirties, kaip įgyvendinti JT VTK nuostatas, perėmimas.</p> <p>Visų JT VTK įtvirtintų vaiko teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimas.</p> <p>Tarpžinybinio bendradarbiavimo tobulinimas.</p> <p>Aktyvus NVO ir vietos bendruomenių dalyvavimas, užtikrinant vaiko teisių apsaugą.</p> <p>Vis aktyvesnis tėvų ir tėvų organizacijų dalyvavimas vaikų švietimo procese.</p> <p>Lanksčių užimtumo formų, kurios leistų tėvams derinti darbą ir pareigas šeimoje, plėtojimas.</p> <p>Vaiko tėvų užimtumo ir pajamų didėjimas.</p> <p>Fizinių asmenų, tinkamai parengtų tapti vaiko globėjais ar jį įvaikinti, skaičiaus didėjimas.</p> <p>Vaikų dalyvavimo visuomenės gyvenime praktinių</p>	<p>Tarpžinybinio bendradarbiavimo, rengiant atskirų sričių teisės aktus, stoka gali lemti teisės aktų tarpusavio nesuderinamumą ir kolizijų atsiradimą.</p> <p>Nepakankamas vaiko teisių apsaugos sistemos veiksmingumas gali didinti vaikų socialinę atskirtį.</p> <p>Dėl didelio šeimų nestabilumo gali pagausėti nepilnų, socialinės rizikos šeimų, skurstančių ir likusių be tėvų globos vaikų.</p> <p>Dėl menkų pajamų ir palyginti didelių būsto išlaikymo sąnaudų gali didėti grėsmė, kad šeimos praras būstą.</p> <p>Netobulinama vaikų globos sistema gali lemti nevisavertį vaikų parengimą savarakiškam gyvenimui.</p> <p>Būsimųjų vaiko globėjų rengimo trūkumai gali turėti įtakos institucinės vaiko globos plėtrai.</p> <p>Nevienareikšmis požiūris į lytinį ugdymą ir reprodukcinę</p>

<p>įgūdžių formavimas. Aktyvus vaikų ir jaunimo dalyvavimas visuomenės gyvenime ir sprendžiant jiems aktualius klausimus. Vaikų sergamumo mažinimas. Laiku teikiama pagalba nuo smurto nukentėjusiam vaikui ar pagalbos reikalingai šeimai. Renkama ir kaupiama lyginamoji statistinė informacija apie vaikus. Kvalifikuotų specialistų dalyvavimas sprendimo, susijusio su vaiko gerove šeimoje ir visuomenėje, priėmimo metu, vaikui išreiškiant savo pažiūras. Kvalifikuotų specialistų darbas vaiko gerovės srityje.</p>	<p>sveikatą gali sudaryti prielaidas nepilnamečių nėštumams. Reprodukcinės sveikatos ir šeimos planavimo problemų ignoravimas gali lemti blogėjančią padėtį šioje srityje. Specialistų, dirbančių vaiko gerovės srityje, stoka ir žema jų kvalifikacija gali neužtikrinti tinkamos paslaugų vaikui ir jo šeimai sistemos plėtojimo. Nepakankamas dėmesys specialistų kvalifikacijos tobulinimui gali neužtikrinti kvalifikuoto tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų derinimo.</p>
--	--

Po SSGG analizės strategijoje pateikiama jos vizija:

1. Panaikintos opiausios vaiko gerovės problemos, įgyvendinti pagrindiniai vaiko gerovės valstybės politikos prioritetai ir uždaviniai, vaikams sudarytos sąlygos augti savo šeimose, visiems vaikams suteiktos galimybės gauti jų poreikius atitinkančią paramą ir paslaugas. Koordinuojama valstybės ir savivaldybių institucijų veikla, užtikrinamas glaudus tarpžinybinis bendradarbiavimas įtraukiant pačius vaikus bei jaunimą, sukurtas ir plėtojamas paslaugų vaikui ir jo šeimai tinklas, renkama ir kaupiama lyginamoji statistika apie vaikus, tobulinama specialistų kvalifikacija vaiko teisių apsaugos srityje; formuojant Lietuvos Respublikos valstybės biudžetą, ypač daug dėmesio skiriama vaiko gerovei.
2. Daug dėmesio skiriama socialinės atskirties, skurdo, neįgalumo ir būsto problemų prevencijai. Kuriama saugi ir tinkama vaiko raidai aplinka, vaikas apsaugotas nuo visų smurto ir išnaudojimo formų. Socialinių paslaugų sistema plėtojama, atsižvelgiant į vaikų ir šeimų poreikius. Pertvarkyta vaiko globos sistema, ypač daug dėmesio skiriama tam, kad būtų sukurta ir įgyvendinta bendroji globėjų ir įvaikintųjų rengimo sistema, būtų užtikrintas prioritetas vaiko globai šeimoje, pertvarkyta institucinė vaiko globos sistema. Vaikui sudaromos sąlygos aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, reikšti savo nuomonę sprendžiant su jo gerove susijusius klausimus.

Būtina pabrėžti, kad priešingai Lietuvos pareigūnų atsakymui į ES socialinės apsaugos komiteto rodiklių grupės parengtą klausimyną apie vaiko skurdą ir gerovę, kad Lietuva neturi konkrečios strategijos kovoti su vaikų skurdu ir socialine atskirtimi¹¹, Lietuva turi du strateginius dokumentus, kurie paremti JTVTK daugialype metodika. „Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijai“ ir „Vaiko gerovės valstybės politikos strategijai“ rūpi ne tik vaiko priežiūra, bet ir visi kiti įvairūs vaiko gerovės aspektai. Koncepcijoje ir strategijoje pagrindžiama ideologija, aprašomos infrastruktūros, atskleidžiama vaikų dalyvavimo priimančias sprendimus reikšmė ir apibrėžiamas įvairių sričių tinklų kūrimas. Deja, abu socialinės aprėpties proceso NVP dokumentai nepakankamai skiria dėmesio koncepcijai ir strategijai.

¹¹ Lietuva neturi specialios strategijos kovoti su vaikų skurdu ir socialine atskirtimi, bet tokia strategija įeina į platesnę kovos apskritai su skurdu strategiją. Lietuvos skurdo mažinimo strategijoje vienas iš strateginių tikslų – remti tikslines grupes, gyvenančias ypač dideliame skurde. Laikoma, kad labiausiai skurdo ir socialinės atskirties pažeidžiamos grupės – tai vaikai, netekę tėvų globos, vaikai iš didelių šeimų, nepilnų šeimų ir šeimų, kurių tėvai neturi darbo.

2.3. Socialinės aprėpties NVP ir NP SASAS vaikų skurdo ir gerovės srityse

2004 – 2006 m. nacionaliniame veikslių plane numatyti šie vaikams skirtos politikos uždaviniai ir prioritetai:

- a) tikslinės pagalbos bei didesnio prieinamumo prie socialinės apsaugos, švietimo, profesinio mokymo bei darbo rinkos priemonėmis iki 2010 m. sumažinti labiausiai skurstančių gyventojų grupių santykinį skurdo lygį 5 – 10 procentinių punktų;
- b) tobulinti socialinio saugumo, darbo rinkos, švietimo ir kitas socialinės integracijos priemones, skirtas labiausiai pažeidžiamoms gyventojų grupėms: probleminėms šeimoms, našlaičiams ir vaikams, netekusiems tėvų globos;
- c) didinti šeimos socialines, ekonomines, edukacines, teisine galimybes bei atsakomybę už vaikų ugdymą;
- d) siekiant užtikrinti, kad kuo daugiau vaikų galėtų saugiai augti šeimoje, išplėtoti pagalbos šeimai ir bendruomenines paslaugas taip, kad jos sudarytų didžiausią dalį paslaugų šeimai ir vaikams struktūroje;
- e) užtikrinti socialinę, pedagoginę, psichologinę ir kitą pagalbą socialinę atskirtį patiriantiems vaikams ir jaunimui, plėtojant vaikų ir jaunimo socializacijos galimybes, skatinant kultūrinės ir pilietinės brandos ugdymą, ugdant jų socialinius įgūdžius;
- f) pripažįstant, kad kol kas institucinė vaikų globa nėra visiškai išvengta, siekti, kad esamos vaikų globos institucijos sudarytų vaikams į šeimos modelį orientuotos aplinkos sąlygas, palankias jų socializacijai bei padedančias pasirengti jiems savarankiškai gyventi bendruomenėje;
- g) sukurti efektyvią pilnametystės sulaukusių be tėvų globos likusių vaikų ir našlaičių integracijos į visuomenę sistemą, pagal kurią šiems jaunuoliams būtų teikiama ne tik materialinė, bet ir individuali socialinė bei profesinė pagalba, ugdomi jų socialiniai įgūdžiai.

Socialinės aprėpties NVP tikslai:

- a) mažinti tėvų globos netekusių vaikų skaičių institucijose ir didinti jų socialinę integraciją;
- b) apsaugoti vaikus nuo smurto;
- c) plėtoti vaikų ir jaunimo sveikatos priežiūros ir profilaktikos priemones;
- d) išplėtoti ikimokyklinio ugdymo įstaigų, bendrojo lavinimo mokyklų teikiamų švietimo paslaugų, švietimo pagalbos sistemą, panaikinant kliūtis švietime dalyvauti socialinę atskirtį patyrusiems vaikams;
- e) pasiekti, kad 95 proc. Lietuvos vaikų įgytų geros kokybės pagrindinį išsilavinimą, 95 proc. baigusiujų pagrindinę mokyklą įgytų vidurinį išsilavinimą ir darbo rinkoje paklausą turinčią profesinę kvalifikaciją, 60 proc. Lietuvos jaunuolių įgytų aukštąjį išsilavinimą;
- f) pritaikyti mokymosi aplinką ir švietimo bei mokymo įstaigų techninį aprūpinimą, neigaliųjų ir socialiai remtinų šeimų vaikų poreikiams, taip pat aprūpinimą šiuolaikinėmis informacinėmis technologijomis.

Konkrečios politikos priemonės:

Siekiant be tėvų globos likusiems vaikams ar vaikams, kuriems gresia atskyrimo nuo šeimos rizika, sudaryti kuo normaleresnes gyvenimo sąlygas ir užtikrinti lygias galimybes sėkmingai integruotis į visuomenę išvengiant jų socialinės atskirties, būtina:

- užbaigti ir įgyvendinti vaikų globos sistemos reorganizavimo strategiją. Ši strategija turi numatyti pagrindines socialinių paslaugų likusiems be tėvų globos vaikams sistemos plėtros kryptis, užtikrinančias (nestacionarios) bendruomeninės vaiko globos sistemos tobulinimą, aktyvinimą ir jos pirmenybę prieš stacionarios (rezidentinės) vaiko globos plėtimą;
- rengti ilgalaikius vaikų sugražinimo į biologinę šeimą projektus;
- steigti vietas bendruomenėse (savivaldybėse) įvairias vaikų užimtumo, socialinės pagalbos įstaigas vaikams ir šeimoms (vaikų klubus, dienos centrus, vaikų krizių centrus);
- teikti tikslingą paramą vaikų globos įstaigose ir globėjų šeimose bei šeimynose augusiems vaikams pradėti savarankišką gyvenimą, ugdant jų socialinius įgūdžius, parengti jų socialinės ir profesinės integracijos programą;
- parengti ir įdiegti globėjų mokymo ir kvalifikacijos kėlimo sistemą, kuri užtikrintų tinkamą priežiūrą šeimose ir šeimynose globojamiems vaikams.

Siekiant pagerinti daugiavaikių šeimų materialinę padėtį ir taip sumažinti jų skurdą, mokėti išmoką kiekvienam šeimoje auginamam vaikui.

Nustatyti, kad siekiant tikslingo išmokų panaudojimo socialinės rizikos šeimose, įvertinus jų padėtį ir vaikų poreikius, pagal savivaldybės tarybos patvirtintą tvarką būtų organizuojama parama piniginei paramai alternatyviomis formomis.

Siekiant užtikrinti pagalbos teikimą delinkventiško elgesio vaikams būtina:

- rengti ir įgyvendinti vietas bendruomenėse (savivaldybėse) nepilnamečių, grįžusių iš specialiųjų auklėjimo ir globos namų, įkalinimo įstaigų, resocializacijos projektus;
- organizuoti psichologinės-pedagoginės reabilitacijos stovyklas rizikos grupės vaikams ir jaunimui, rūpintis vaikų ir jaunimo laisvalaikio užimtumu;
- plėtoti darbo su delinkventiško elgesio vaikais ir paaugliais bei jų šeimomis formas, rūšis ir mastus;
- organizuoti švietimo ir psichologinės pagalbos paslaugas delinkventiško elgesio vaikams ir paaugliams.

Suvienijant įvairių suinteresuotų šalių pastangas ir didinant jų gebėjimus, būtina:

- nuolat organizuoti įvairių institucijų specialistų, dirbančių su šeimomis bei socialinės atskirties vaikais ir jaunimu, mokymą, įskaitant lyčių lygybės klausimus, tobulinti jų kvalifikaciją. Užtikrinti tarp jų geros praktikos patirties sklaidą;

- skatinti savivaldybes ir socialinius partnerius spręsti socialinę atskirtį patiriančių vaikų ir jaunimo socializacijos problemas;
- plėtoti bendradarbiavimą tarp suinteresuotų institucijų, skatinti jas keistis ir kaupti informaciją apie seksualinę prievartą ir kitokį smurtą patyrusius vaikus.

Taip pat vaikų skurdo įveikimas laikomas prioritetu 2006 – 2008 m. NP SASAS Lietuvoje. Šioje srityje NP SASAS nurodyti šie tikslai:

a) įveikti vaikų skurdą ir socialinę atskirtį, taikant priemones, kurios nukreiptos tiesiogiai į vaikus, patekusius į skurdą ir socialinę atskirtį, taip pat prevencijos priemones, adresuojamas tiesiogiai vaikams;

b) remti šeimas, įgyvendinant prevencijos priemones, kad šeimos nepatektų į socialinės rizikos šeimų grupę, taip pat padėtų jau patekusioms į šią grupę šeimoms iš jų išėiti.

Konkrečios politikos priemonės

Užtikrinti kompleksinių (ikimokyklinio ugdymo, dienos užimtumo, sveikatos ir socialinių, šeimos konsultavimo) paslaugų prieinamumą visiems vaikams pagal šeimos gyvenamąją vietą, ypatingą dėmesį atkreipiant į kaimo vietoves ir ikimokyklinio amžiaus vaikus. Parengti nacionalinę programą, skirtą kompleksinei pagalbai tėvams iki ir po vaiko gimimo ir kol vaikas pradės lankyti mokyklą. Programa bus rengiama įgyvendinant patvirtintą nacionalinę vaiko gerovės politikos strategiją.

Vykdyti Nacionalinę vaikų dienos centrų programą (pradėta 2002 m.), kurios tikslas – skatinti nestacionarių vaikų dienos centrų kūrimąsi bendruomenėse, kur sudaromos sąlygos vaikams iš socialinės rizikos šeimų gauti papildomas ugdymo bei socialinių įgūdžių lavinimo paslaugas, sudaryti galimybių tėvams atvykti į šiuos centrus neformaliai švietimui; ypatingą dėmesį skirti tokių centrų plėtrai kaimo vietovėse.

Finansuojant jaunimo ir jaunimo organizacijų iniciatyvas, prioritetą teikti socialiai pažeidžiamo jaunimo inicijuotiems ar jiems skirtiems projektams.

Vykdyti valstybinę 2005 – 2008 m. našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų rėmimo ir integracijos į visuomenę programą, kurioje pagrindinis dėmesys yra skiriamas vaikų, gyvenančių globos institucijose, pasirengimo savarankiškam gyvenimui ugdymui ir vaiko poreikius atitinkančių gyvenimo sąlygų sukūrimui.

Parengti vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategiją ir jos įgyvendinimo priemonių planą, įtvirtinant vaiko globos (rūpybos) šeimoje prioritetą ir institucinės vaikų globos (rūpybos) sistemos pertvarkymo priemones, kurių tikslas – paslaugų vaikams decentralizavimas. Tai siejama su valstybinės vaikų institucinės globos sistemos pertvarka ir socialinių paslaugų šeimai ir vaikui plėtra savivaldybėse bei priemonėmis, orientuotomis į darbą su socialinės rizikos šeimomis, auginančiomis vaikus.

Aprūpinti mokinius iš mažas pajamas gaunančių šeimų mokinio reikmenimis, prieš prasidedant mokslo metams.

Teikti mokiniams iš mažas pajamas gaunančių šeimų nemokamą maitinimą mokyklose. Padidinti vienam mokiniui nemokamam maitinimui skiriamų valstybės biudžeto lėšų dydį. Mokiniai iš mažas pajamas gaunančių šeimų nemokamai maitinti vasaros atostogų metu mokyklose organizuojamose dieninėse stovyklose.

Palapsniui pereiti prie išmokų mokėjimo kiekvienam vaikui iki 18 metų arba vyresniam, kol jis mokosi dieninėje bendrojo lavinimo mokykloje.

Paramos šeimai priemonės

Užtikrinti, kad visi, kurie neturi pakankamai lėšų pragyventi ir dėl objektyvių priežasčių negali jų gauti savo pastangomis, gautų paramą minimaliems poreikiams patenkinti, tačiau parama neskatintų vengti darbo; padidinti būsto šildymo išlaidų kompensacijas; suteikti teisę gauti piniginę socialinę paramą didesniai nepasiturinčių asmenų skaičiui.

Suteikti teisę savivaldybėms iki 2 proc. socialinei paramai skirtų valstybės biudžeto lėšų panaudoti nepasiturintiems gyventojams remti savivaldybės sprendimu.

Užtikrinti valstybės skiriamų išmokų socialinės rizikos šeimų vaikams panaudojimą jų poreikiams. Teisiškai reglamentuoti išmokų teikimo nepinigine forma būdus socialinės rizikos šeimoms, gaunantioms piniginę socialinę paramą.

Parengti ir patvirtinti Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunantioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymo poįstatyminių teisės aktų pataisas.

Parengti ir Lietuvos Respublikos Vyriausybei pateikti Socialinio būsto fondo plėtros trejų metų programą.

Parengti Lietuvos Respublikos valstybės paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti bei daugiabučiams namams modernizuoti įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą – numatyti dalies nuomos mokesčio kompensavimą mažas pajamas turintiems asmenims (šeimoms), nuomojantiems būstą privačiame sektoriuje ir turintiems teisę į socialinį būstą.

Valstybiniu lygiu nuosekliai, kompleksiskai, sistemingai mažinti smurtą prieš moteris šeimoje. Parengti Valstybinę smurto prieš moteris mažinimo strategiją ir jos įgyvendinimo priemonių planą, kuris būtų pradėtas įgyvendinti nuo 2007 m. pradžios.

Didinti socialinio draudimo išmokas, kurios padidintų tėvų pajamas ar jų socialines garantijas auginant vaikus, taip pat valstybės paramą netekusiems maitintojo vaikams:

- padidinti išmokas (jų apskaičiavimui taikomus procentus) tėvams, auginantiems vaikus iki vienerių metų. Išmokų padidinimas paskatintų ir vyrus imti tėvystės atostogas bei auginti vaiką namuose, o tai leistų moterims, tapusioms motinomis, nenutraukti savo darbo karjeros, tinkamai suderinant ją ir vaiko auginimo pareigas;
- didinti valstybinėms socialinio draudimo našlaičių pensijoms skaičiuoti taikomus procentus;

- padidinti nedirbančių tėvų, auginančių vaikus iki trejų metų amžiaus, pensijų garantijas, valstybės biudžeto lėšomis draudžiant vieną iš tėvų arba globėją, ir mokant už juos pensijų socialinio draudimo įmokas nuo minimalios mėnesinės algos;
- remti šeimas, praplečiant socialinio draudimo išmokų, mokamų apdraustajam mirus dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos, gavėjų ratą.

Remti labiausiai nepasiturinčias šeimas ir asmenis, tiekiant maistą iš intervencinių atsargų.

2.4. „Nacionalinės vaiko gerovės politikos“ vertinimas

Lietuva turi du strateginius dokumentus, sudarytus taikant JT vaiko teisių deklaracijos (VTD) ir JT vaiko teisių konvencijos (JTVTK) daugialypį metodą. „Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijai“ ir „Vaiko gerovės valstybės politikos strategijai“ rūpi ne tik vaiko priežiūra, bet ir visi kiti įvairūs vaiko gerovės aspektai. Koncepcijoje ir strategijoje pagrindžiama ideologija, aprašomos infrastruktūros, atskleidžiama vaikų dalyvavimo priimant sprendimus reikšmė ir apibrėžiamas įvairių sričių tinklų kūrimas. Ir koncepcijoje, ir strategijoje vaikas laikomas ne tik žmogaus rūpesčio objektu, bet ir žmogumi, kuris turi savo teises.

Deja, toks požiūris neatsispindi NVP aprėpties procese. NVP aprėpties procesas pristatomas aprėpties NVP ir NP SASAS. Abiejų šių dokumentų palyginimą būtų galima apibendrinti taip:

Socialinės aprėpties NVP apima daugiau vaiko gerovės aspektų nei NP SASAS. Nacionaliniame veiksmų plane socialinės aprėpties srityje analizuojama, kaip būtų galima padidinti šeimų socialines, ekonomines, švietimo ir teises galimybes; kaip į socialinę atskirtį patekusiems vaikams ir jaunimui teikti socialinę, pedagoginę, psichologinę ir kitokią pagalbą, didinant jų galimybes dalyvauti visuomenėje, skatinant jų kultūrinę ir pilietinę brandą ir socialinius įgūdžius; bandoma sukurti veiksmingą pilnametystės sulaukusių be tėvų priežiūros likusių vaikų integracijos į visuomenę sistemą, kuri tokiems jauniems asmenims teiktų materialią ir individualią socialinę bei profesinę pagalbą ir ugdytų jų socialinius įgūdžius. NP SASAS tikslai daugiau orientuoti į materialinę vaiko gerovę: siekiama taikyti priemones, kurios nukreiptos tiesiogiai į vaikus, patekusius į skurdą ir socialinę atskirtį, taip pat prevencijos priemones, adresuojamas tiesiogiai vaikams; remti šeimas, įgyvendinant prevencijos priemones, kad šeimos nepatektų į socialinės rizikos šeimų grupę, taip pat padėtų jau patekusioms į šią grupę šeimoms iš jos išėiti.

Bet NP SASAS siektinų tikslų sąrašas yra rišlesnis ir nuoseklesnis nei socialinės aprėpties NVP. Socialinės aprėpties NVP užduočių sąrašė minimos tokios temos kaip siekis kuo mažiau be tėvų priežiūros likusių vaikų siųsti į globos įstaigas ir tokių vaikų socialinė integracija; vaikų apsauga nuo smurto ir t. t. NP SASAS yra sukurta priemonių, kurios galėtų padėti socialinės rizikos vaikams išvengti socialinės atskirties, sistema. NP SASAS aptariama, kaip užtikrinti kompleksinių (ikimokyklinio švietimo, vaikų priežiūros dienos metu, sveikatos ir socialinių paslaugų, šeimų konsultavimo ir t. t.) paslaugų prieinamumą visiems vaikams ten, kur gyvena šeima, ypatingą dėmesį skiriant šeimoms kaimo vietovėse ir ikimokyklinio amžiaus vaikams. Jame taip pat skatinama įgyvendinti Nacionalinę vaikų dienos priežiūros centrų programą (pradėtą vykdyti 2002 m.), kuria siekiama skatinti bendruomenes steigti vaikų dienos priežiūros centrus, kur vaikams iš socialinės rizikos šeimų būtų sukurtos palankios sąlygos ir teikiamos papildomos ugdymo paslaugos, kad jie galėtų vystyti savo socialinius įgūdžius, taip pat sukurti tėvams galimybių lankytis tokiuose centruose neformalaus švietimo tikslais, kaip nurodyta „Vaiko gerovės politikos strategijoje“.

Lietuvos NP SASAS požiūris yra labai panašus į Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos požiūrį. Lyginant ministerijos socialinį pranešimą ir NP SASAS, akivaizdžiai matyti, kad abiejuose dokumentuose laikomasi panašios taktikos vaiko gerovės srityje. Juose analizuojamas vaikų skurdas ir kalbama apie socialinės politikos priemones, kuriomis siekiama sumažinti skurdo rizikos lygį.

2005 – 2006 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos socialiniame pranešime tiesiogiai vaiko gerovei yra skirti du skyriai. Socialinio pranešimo 4.1 skyriuje „Socialinė parama šeimoms ir vaikams“ daugiausia dėmesio skirta 2005 m. įvykusiems pokyčiams, skiriant socialinę paramą vaikams auginančioms šeimoms bei piniginę socialinę paramą nepasiturintiems gyventojams, atsižvelgiant į jų gaunamas pajamas ir turimą turtą. Taip pat pateikta statistinė informacija apie minėtą paramą bei jos gavėjus. Šis skyrius labai panašus į antrąjį pagrindinį NP SASAS uždavinį.

Vaikų globai 2005 – 2006 m. socialiniame pranešime taip pat skirtas atskiras skyrius (4.2 skyrius). Šiame skyriuje pristatomos pagrindinės priežastys, dėl kurių šeimos, auginančios vaikus, yra įrašomos į savivaldybių socialinės rizikos šeimų apskaitą, ir vaikams nustatoma globa. Taip pat trumpai aptariamos atskirų vaikų amžiaus grupių globos tendencijos. Šiame skyriuje pateikiama informacija apie smurto prieš vaikus tendencijas. Taip pat aptariamos pagrindinės įvaikinimo Lietuvoje bei į užsienio valstybes aktualijos. Paskutinėje šio skyriaus dalyje pristatytos 2005 m. jaunimo politikos aktualijos.

Požiūris į vaikų socialines problemas iš vaikų globos pozicijų yra nulemtas dokumentą rengusios grupės požiūrio, kurį suformavo jos veikla. NP SASAS autoriai teigia: „Lietuva, kaip ir daugelis Europos šalių, mano, kad būtina panaikinti vaikų skurdą, kuris turi ilgalaikes arba negrįžtamas pasekmes patiems vaikams bei visuomenei, ir pasiekti, kad vaikai, augantys skurdžiose šeimose, nepatektų į skurdo „spąstus“, kad turėtų kiek įmanoma prieinamas galimybes pakilti iš skurdo socialiniais laiptais aukščiau“. (NP SASAS, p. 14).

2006 – 2008 m. NP SASAS apsiriboja tik vaikų globos klausimais, kurie siejami daugiausia su „materialine padėtimi“. Esant tokiam požiūriui, pamirštami kiti svarbūs vaiko gerovės aspektai (subjektyviai suvokiama gerovė, vaiko santykiai, pilietinis dalyvavimas, rizika ir sauga). *Eurochild* ekspertai nurodo: „Dėmesys apskritai vaiko teisėms duotų geresnių rezultatų visose vaikams skirtose politikos srityse ir tikrai leistų įsiklausyti į vaikų ir jaunimo teises. Todėl *Eurochild* skatina stiprinti atitinkamų politikos sričių tarpusavio bendradarbiavimą, kad būtų galima sukurti veiksmingesnes visiems sektoriams tinkamas skurdo ir socialinės atskirties prevencijos strategijas“ (*Eurochild*, 2007, p. 3). JTVT vaidmenį pabrėžė P. Hoelscher (*Hoelscher*, 2004). Kaip jau minėta, JTVT:

- a) pateikiamos prielaidos vaikų skurdo ir socialinės atskirties įveikimui ir prevencijai;
- b) parengiama vaiko dalyvavimo priimančią sprendimus sistema.

Eurochild ekspertai taip pat atkreipia dėmesį į nepakankamą dėmesį vaikų teisėms Nacionaliniame pranešime SASAS. Nors yra nurodyta, kad socialinė politika bus peržiūrima, siekiant besąlygiškai užtikrinti esmines vaikų ir jaunimo teises gyventi visavertį gyvenimą ir gauti kokybišką išsilavinimą (p. 6), likusioje dokumento dalyje vaikų problemos, iškeltos JTVTK, nėra aptariamos. Yra rizika, kad, įgyvendinant strategiją, nebus visuomet atsižvelgiama į svarbiausius vaiko interesus.

Kad nekreipiama dėmesio į tai, kas geriausia vaikui, matyti iš internatinių mokyklų reorganizavimo. Individualaus vaiko poreikiai nėra įvertinti. Baigus reorganizaciją, internatinės

mokyklos pavadintos nauju vardu – „bendrabučiai“. Tėvų globos netekę vaikai paprastomis savaitės dienomis gyvena bendrabutyje, o savaitgaliais keliauja namo. Tai aiškinama tuo, kad bendrabučiai nėra globos įstaigos, o suteikia vaikui tik gyvenamąją vietą (Eurochild, 2007, p. 64).

Analizuojant politinius dokumentus ir atsakymus į ES socialinės apsaugos komiteto rodiklių grupės klausimą apie vaikų skurdą ir gerovę, matyti, kad vaiko gerovė suprantama socialinės atskirties ir skurdo kontekste. Todėl požiūris į vaiko gerovę ir vaiko politikos priemonės yra sutelktos į vaikų „materialinės padėties“, būsto, švietimo ir sveikatos gerinimą, t. y. į tradicinius „materialius“ vaiko gerovės politikos klausimus. Šis požiūris į vaiko gerovę vien tik iš vaiko aprūpinimo pozicijų lemia tai, kad į pagrindinius JTVTK principus – svarbiausių vaiko interesų paisymo principą ir pagarbos paties vaiko nuomonei principą – nėra kreipiama jokio dėmesio.

O tokie reiškiniai kaip subjektyviai suvokiama vaiko gerovė, vaiko santykiai, pilietinis dalyvavimas, rizika ir sauga (bauginimai, agresija) nei nacionaliniame aprėpties veiksmų plane, nei NP SASAS nėra nagrinėjami.

Pavyzdžiui, dėl bauginimo (pasikartojančio mažiausiai du kartus per mėnesį) kenčia iki 50% mergaičių ir berniukų visose šalyse, visuose regionuose ir visose amžiaus grupėse. Apžvalgoje teigiama, kad vidutiniškai bauginimas pasitaiko dažniau tarp berniukų nei tarp mergaičių ir šiek tiek yra intensyvesnis 11 – 15 metų grupėse.

Kai kuriose šalyse bauginimo lygis lieka pastovus visose amžiaus grupėse. Pavyzdžiui, Čekijoje, Airijoje, Maltoje, Škotijoje, Slovėnijoje, Švedijoje ir Velse bauginimas tarp vaikų yra labai paplitęs, o tai labai dažnas atvejis Austrijoje, Grenlandijoje ir Lietuvoje. Bauginimo pobūdis yra panašus, nors tarp berniukų ir mergaičių jis šiek tiek skiriasi (Pasaulio sveikatos organizacija (PSO). 2005 m. duomenimis, Lietuvoje bauginimo tarp vaikų paplitimo lygis siekė 70%. Vadinasi, 7 vaikai iš 10 patiria bauginimą mokykloje iš savo bendraamžių. Tai didžiausias bauginimo paplitimo lygis visoje Europoje.

Muštinės įvairiose šalyse taip pat yra nevienodai paplitusios tarp berniukų ir mergaičių, tačiau tarp mergaičių muštynės pasitaiko labai retai. Apie muštynes tarp 13 – 15 metų vaikų nuolatos gaunama žinių iš Estijos ir Lietuvos, o Suomijoje ir Vokietijoje muštynės tarp įvairaus amžiaus vaikų pasitaiko gana retai (PSO).

Yra dar viena vaikų grupė, į kurią nekreipiama dėmesio NP SASAS. Tai emigrantų vaikai. Kartais jie paliekami vieni, kartais su giminaičiais. Tai gana didelė vaikų grupė, kuri auga ypatingomis sąlygomis, į kurias būtina atkreipti išskirtinį dėmesį.

3. Vaikų skurdo ir atskirties prevencijos ir mažinimo politikos stebėsenos sistema

Vaikų skurdo ir atskirties prevencijos bei mažinimo politikos stebėsenos sistema nuolatos tobulėja. Šioje srityje pagrindinis veikėjas – Lietuvos Respublikos Seimo vaiko teisių apsaugos kontrolierius. Tai svarbiausias šios sistemos stebėsenos tinklo dalyvis. Aptarsime ir kitus stebėtojus, kad galėtume atskleisti kovos su vaikų skurdu ir atskirtimi stebėsenoje atsirandančius pokyčius:

- a) kuriasi stebėsenos tinklai (Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas);
- b) vaikai ir jaunimas skatinami dalyvauti priimant sprendimus (Lietuvos mokinių parlamentas);
- c) vyksta visuomenės ir suinteresuotų asmenų informavimas apie skurdo ir socialinės atskirties įveikimo galimybes ir socialinę apsaugą (LaBAS);
- d) tarpinstitucinis bendradarbiavimas vietos lygmeniu (vaiko teisių apsaugos ir stebėsenos mechanizmų kūrimas vietos lygmeniu Lietuvoje).

3.1. NP SASAS įgyvendinimo stebėsenos grupė

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija yra atsakinga už Lietuvos NP SASAS parengimą, šiuo metu ji taip pat koordinuoja skurdo mažinimo veiksmus. Ši ministerija taip pat įpareigota prižiūrėti NP SASAS įgyvendinimą. Todėl Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje veikusį aprėpties NVP įgyvendinimo priežiūros komitetą pakeitė NP SASAS įgyvendinimo stebėsenos grupė. Į ją įeina Vyriausybės, savivaldybių, Lygių galimybių Seimo kontrolieriaus įstaigos, socialinių partnerių ir NVO atstovai.

Nepriklausomi ekspertai ir mokslininkai taip pat kviečiami dalyvauti šios stebėsenos grupės darbe. Pagrindinis grupės uždavinys – nuolatos stebėti konkrečių NP SASAS priemonių įgyvendinimo pažangą, aptarti dabartines problemas ir uždavinius, atnaujinti priemones ir kitus atitinkamus klausimus, susijusius su platesne veikla savivaldybių ir regionų lygmeniu. Kartu rengiamas „priemonių planas“, kaip NP SASAS priedas, kuriame bus apibrėžti atsakingi administratoriai, būtinos priemonės, įgyvendinimo terminai ir sąlygos, trumpai aprašyti tikėtini rezultatai; tai bus pagrindinis šios stebėsenos grupės darbo dokumentas 2006 – 2008 m.

3.2. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierius

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas buvo parengtas ir priimtas 2000 m. gegužės 25 d. Pagrindinis įstatymo tikslas – nustatyti teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos teisinius pagrindus, užtikrinti JT vaiko teisių konvencijoje ir kituose teisės aktuose nustatytų vaiko teisių ir jo teisėtų interesų įgyvendinimą, atlikti vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos priežiūrą bei kontrolę, kontroliuoti valstybės, savivaldybių, nevyriausybinių organizacijų ir privačių asmenų veiklą, kuri galėtų pažeisti vaiko teises ir teisėtus interesus.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas (<http://vaikams.lrs.lt/law.htm>) tiksliai apibrėžia jo veiklos principus, teisinius pagrindus, kompetenciją, teises ir pareigas, taip pat Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos teisinį statusą. Ši tarnyba yra nepriklausoma (atskaitinga tik Seimui) valstybės institucija, prižiūrinti ir kontroliuojanti vaiko teisių apsaugą; ji finansuojama iš valstybės biudžeto.

Pagrindiniai Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įgaliojimai:

- 1) tirti fizinių ir juridinių asmenų skundus dėl valstybės ir savivaldybių bei jų pareigūnų, nevyriausybinių institucijų, kitų fizinių ir juridinių asmenų bei juridinio asmens statuso neturinčių įmonių veiksmų ar neveikimo, dėl kurių pažeidžiamos ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai, ir priimti sprendimus, numatytus šio įstatymo 25 straipsnyje;
- 2) kontroliuoti ir prižiūrėti, kaip yra įgyvendinamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Seimo ratifikuotų tarptautinių sutarčių, Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą, nuostatos Lietuvoje;
- 3) prižiūrėti ir kontroliuoti institucijų, susijusių su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, veiklą, dėl kurios vaiko teisės arba jo teisėti interesai yra arba gali būti pažeisti;
- 4) teikti Seimui ir Vyriausybei pasiūlymus dėl priemonių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugai pagerinti galiojančiais Lietuvos Respublikos įstatymais ir kitais teisės aktais;
- 5) informuoti visuomenę apie vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugos padėtį Lietuvoje.

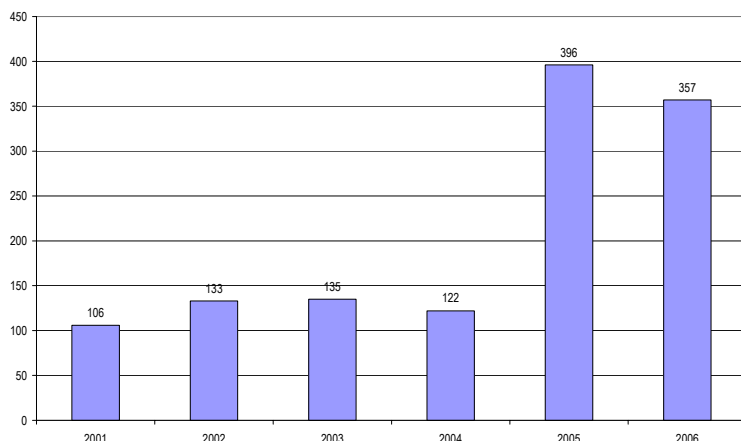
Vaiko teisių apsaugos kontrolierius, vykdydamas savo pareigas, turi teisę:

- 1) turėdamas informacijos apie pažeidimus, nurodytus skunduose, savo iniciatyva pradėti tyrimą arba perduoti juos ištirti kitoms kompetentingoms valstybės institucijoms;
- 2) susipažinti su išnagrinėtomis teisme bylomis, kurios yra susijusios su vaiko teisių ar jo teisėtų interesų pažeidimu;
- 3) nekliudomas įeiti į valstybinių ir savivaldybės įstaigų ir organizacijų, nevyriausybinių valstybinių įstaigų patalpas ir susipažinti su jų veikla;
- 4) reikalauti, kad valstybės ir savivaldybių įstaigos ir organizacijos, nevyriausybinės institucijos, taip pat kiti fiziniai ir juridiniai asmenys bei juridinio asmens statuso neturinčios įmonės pateiktų informaciją, paaiškinimus, protokolus ir kitus dokumentus, būtinus šiame įstatyme nurodytoms Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus funkcijoms atlikti;

- 5) teikti Lietuvos Respublikos Prezidentui, Seimui ir Vyriausybei pasiūlymus dėl galiojančių teisės aktų pakeitimo ir naujų teisės aktų priėmimo, taip pat formuoti ir įgyvendinti su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga susijusią politiką;
- 6) dalyvauti Seimo ir Vyriausybės posėdžiuose, kai svarstomi su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga susiję klausimai ir reikšti savo nuomonę;
- 7) dalyvauti Respublikos Prezidento, Seimo ir Vyriausybės bei kitų institucijų sudarytų komisijų posėdžiuose, kai svarstomi klausimai, susiję su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė yra labai aktyvi (<http://www3.lrs.lt/pls/inter/vaikai?kalblid=2&winName=normal&sakld=5335>). Jos iniciatyva rengiami įvairūs tyrimai, formuluojami pasiūlymai įvairioms vyriausybiniams žinyboms; ji dalyvauja įvairiose vyriausybiniuose ir nevyriausybiniuose darbo grupėse. Ypač verta paminėti jos tyrimus ir pranešimus apie emigrantų vaikus, socialinius darbuotojus, dirbančius su socialinės rizikos šeimomis, bei ikimokyklinį švietimą; ji tai pat dalyvavo grupės, tyrusios vaiko globos įstaigų globotinių ir personalo padėčių, darbe (žr. pirmiau).

11 pav. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriui pateikti rašytiniai skundai

Šaltinis: Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, 2007f, p. 8.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriui teikiamų skundų didėjimas rodo, kad žmonės pasitiki kontrolierė ir jau geriau atpažįsta vaiko teisių pažeidimus (11 pav.).

3.3. Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas

Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas (www.skurdas.lt) buvo sukurtas 2006 m. Jis apima daugiau kaip 300 organizacijų, kurios veikia daugiausia socialinės rūpybos srityje. 2006 m. spalio 7 d. Europos kovos su skurdu tinklo (EAPN) generalinėje asamblėjoje, vykusioje Ispanijoje, Toledo mieste, Lietuvos skurdo mažinimo organizacijų tinklas tapo EAPN nariu. Nacionalinio skurdo mažinimo organizacijų tinklo atstovas dalyvauja aprėpties NVP stebėsenos grupėje. Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas yra pateikęs siūlymų dėl NP SASAS, kuriuos aprėpties NVP stebėsenos grupė priėmė.

Tačiau atrodo, kad Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas vis dar neturi aiškios strategijos.

3.4. Lietuvos mokinių parlamentas

Rinkimus į Lietuvos mokinių parlamentą inicijavo Lietuvos studentų asociacija, Lietuvos studentų sąjunga, Panevėžio regiono studentų parlamentas, Lietuvos vaikų ir jaunimo laisvalaikio organizatorių asociacija ir Pilietinių iniciatyvų centras (<http://www.lmp.lt/index.php>). Projekto partneriai – Švietimo ir mokslo ministerija, Lietuvos Respublikos Seimas, Centrinis rinkimų komitetas ir Europos studentų teisininkų asociacijos Lietuvos grupė (ELSA Lietuva).

Lietuvos mokinių parlamento idėją atspindi šie du uždaviniai:

- a) organizuoti rinkimus ir aktyvų mokinių dalyvavimą rinkimų kampanijoje, ugdyti mokinių socialinius įgūdžius (mokytiis darant);
- b) išrinktas mokinių parlamentas turi būti institucija, kuri atstovauja mokinių interesams priimant sprendimus (Deveikis et al., 2006).

Balsuoti renkant Mokinių parlamento narius galėjo 12 – 18 metų mokiniai, o būti išrinkti į Parlamentą – 15 – 17 metų. Parlamentas renkamas dvejiems metams. Pirmuosiuose rinkimuose dalyvavo 670 mokyklų. Pirmiausia kiekviena dalyvaujanti mokykla išrinko savo kandidatą į Parlamentą. Tada kandidatai savo rajone vykdė rinkimų kampaniją. Paskutiniame rinkimų rate į Parlamentą buvo išrinkti 95 nariai iš 50 rajonų. Šiuo metu dirba jau ketvirtosios kadencijos Lietuvos mokinių parlamentas. Paskutiniai rinkimai vyko 2006 m. rudenį, juose dalyvavo daugiau kaip 400 000 mokinių.

Mokinių parlamentas priima nutarimus ir kitus dokumentus, rengia įstatymų komentarus, organizuoja įvairius mokinių projektus. Parlamento nariai kviečiami dalyvauti įvairių institucijų ir organizacijų rengiamuose seminaruose.

Lietuvos mokinių parlamentas galėtų padėti vaikams ir jaunimui dalyvauti priimant jų gyvenimui svarbius sprendimus.

3.5. Įvairūs projektai

LaBAS projektas

Projekto tikslas – supažindinti Lietuvos visuomenę su NP SASAS ir paskatinti suinteresuotus asmenis užtikrinti jo plėtrą ir veiksmingą įgyvendinimą. Yra dvi tikslinės projekto grupės: plačioji visuomenė ir tiesioginiai socialinės politikos vykdytojai, tokie kaip vietos savivaldos institucijos, bendruomenių vadovai, rajoniniai ir vietos laikraščiai bei TV stotys, nevyriausybinės organizacijos bei skurdą ir socialinę atskirtį patiriantys asmenys (<http://www.skurdas.lt/labas/index.php?id=1>).

Įgyvendinant projektą, penkiuose Lietuvos rajonuose (Jurbarke, Alytuje, Panevėžyje, Kaune ir Mažeikiuose) buvo sudarytos suinteresuotų asmenų darbo grupės, kurioms buvo pavesta sukurti mechanizmus, kurie skatintų vietos socialinės politikos dalyvius aktyviau dalyvauti priimant sprendimus, susijusius su socialinės aprėpties NVP įgyvendinimu. Šių penkių rajonų patirtis pasitarnaus kaip pavyzdys, siekiant socialinės politikos dalyvius ir plačiąją visuomenę visoje Lietuvoje geriau supažindinti su NVP galimybėmis.

Tikimasi, kad projekto įgyvendinimas padės eiliniams socialinės politikos veikėjams ir skurdą bei socialinę atskirtį patiriantiems asmenims įgyti daugiau galių; paskatinti politikų ir kitų suinteresuotų asmenų bendravimą; sustiprinti įvairiose socialinės politikos srityse veikiančių nacionalinių ir regioninių žinybų ryšius.

Įgyvendinus projektą, NP SASAS taps pripažinta socialinės politikos koordinavimo priemone, politinės partijos įtrauks NP SASAS į savo politines programas, o socialinei politikai skirtos lėšos bus naudojamos veiksmingiau. Plačiąjai visuomenei skirtais veiksmais bus siekiama sukurti NP SASAS įgyvendinimui palankesnę aplinką nacionaliniu, regioniniu ir vietos lygmeniu.

Tikimasi, kad nacionalinės žiniasklaidos kampanijų ir socialinės reklamos priemonėmis supažindinus visuomenę su ES socialinės aprėpties ir apsaugos procesais, suinteresuotiems asmenims bus lengviau sutelkti pastangas skurdui ir socialinei atskirčiai mažinti visoje šalyje; be to, bus lengviau įveikti neigiamą pažiūrą į pažeidžiamas ir socialinėje atskirtyje esančias grupes ir ugdyti joms pakantumą.

Kadangi vaikų skurdas ir socialinė atskirtis yra NP SASAS prioritetai, šis projektas ne tik skatins diskusijas apie vaikų skurdą, bet ir padės suformuoti priemones, kaip pagerinti vaikų gerovę.

Projektas „Vaiko teisių stebėsenos ir apsaugos mechanizmų vietos lygmeniu Lietuvoje kūrimas“ (2004 – 2007)

Projekto „Vaiko teisių stebėsenos ir apsaugos mechanizmų vietos lygmeniu Lietuvoje kūrimas“ tikslas – suaktyvinti šiuo metu menką tarpžinybinį bendradarbiavimą, pakelti kompetencijos lygį ir sukurti vaiko teisių stebėsenos ir apsaugos mechanizmus vietos lygmeniu (<http://www.nhc.nl/proj/lithuania.php>).

Siekdamas sustiprinti vaiko teisių stebėsenos ir apsaugos sistemą Lietuvoje, Nyderlandų Helsinkio komitetas (NHC) kartu su Nyderlandų vaiko apsaugos taryba (NCPB), Lietuvos bendruomenių kaitos centru, Lietuvos savivaldybių seniūnų asociacija ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerija pradėjo vykdyti Lietuvoje projektą, skirtą vaikų teisių apsaugos ir stebėsenos tarybų kūrimui vietos lygmeniu. Projektą remia Nyderlandų užsienio reikalų ministerija pagal pasirengimo narystei programą MATRA. Projektas prasidėjo 2004 m. gruodžio 1 d. ir bus baigtas 2007 m. lapkričio 30 d. Projekte dalyvauja 18 seniūnijų.

Lietuvos savivaldybių seniūnų asociacijai padedant, buvo parinkta 18 įvairaus tipo seniūnijų, kurios turėjo sukurti eksperimentinius savo tipo tarybos modelius. Kiekvieną tarybos modelį tvirtino savivaldybės valdžia. Bendruomenių susirinkimuose būsimieji tarybos nariai ir kiti vietos bendruomenės nariai buvo supažindinti su tokių tarybų darbo modeliu, vietos bendruomenėje pasitaikančiomis su vaikų apsauga susijusiomis problemomis bei galimais ištekliais. Projekte dalyvauja seniūnai, tėvai, mokytojai, gydytojai, socialiniai darbuotojai, psichologai, policija ir vaiko problemas sprendžiančios NVO. Tarybos nariai buvo išrinkti, pasikonsultavus su vietos administracija, socialiniais darbuotojais ir NVO.

Tarybos veikla ir sprendžiami klausimai planuojami, atsižvelgiant į kiekvienos seniūnijos problemas ir išteklius bei siekiant, kad būtų remiamasi kuo platesniu įvairių pagalbos reikalingam vaikui galinčių padėti organizacijų tinklu.

Vykdam šį projektą, visų 18 tarybų nariams, savanoriams ir projektą remiančių grupių atstovams buvo surengti išsamūs kursai, kuriais turėjo būti išmokyti, kaip priimti tinkamus sprendimus vaikų teisių klausimais ir veiksmingai veikti. Buvo siekiama, kad kursą išklaušę dalyviai galėtų tapti panašių kursų instruktoriais, t. y. buvo siekiama sustiprinti Lietuvos instruktorių vaiko teisių apsaugos klausimais kompetenciją.

Įvykdžius ir įvertinus projektą, esamoms ir būsimoms taryboms bus parengtos rekomendacijos. Jei reikės, bus pakoreguotas veiksmų planas, kad savo bendruomenėse tarybos galėtų geriau stebėti vaikų, ypač su rizika susiduriančių vaikų, gyvenimo sąlygas ir padėti, ir užtikrinti tinkamus veiksmus, kuriais būtų galima apsaugoti vaikų gerovę ir teises.

Literatūra

Bradshaw, J. „Child Poverty and Child Wellbeing“, Socialinės politikos asociacijos konferencija, Birminghamo universitetas, 2006 m. liepos 18-20 d., Socialinės politikos tyrimo grupė, 2006.

Bradshaw, J., Hoelscher P. and Richardson, D., „An Index of Child Wellbeing in the European Union“, *Social Indicators Research* 80:, pp. 133-177, 2007.

Bradshaw, J., Finch, N., Mayhew, E., Ritakallio, V. and Skinner, C. *Child poverty in large families*, Joseph Rowntree Foundation, 2006.

<http://www.jrf.org.uk/bookshop/eBooks/9781861348777.pdf>

Deveikis, L., Morozaitė, N., Poviliūnas, A. Lietuvos moksleivių parlamentas: Leidinys skirtas moksleivių ir pedagogų supažindinimui su Lietuvos moksleivių parlamento rinkimais, Mokomasis – informacinis žinynas, Vilnius: Piliietinių iniciatyvų centras, 2004, antrasis leidimas 2006.

Dobryninas, A., Gruževskis, B., Gaidys, V., Poviliūnas, A., Šaulauskas, M. P., Skapcevičius, V. Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990-1998, Vilnius, Garnelis, 2000.

Dobryninas, A., Poviliūnas, A., Tureikytė, D., Žilinskienė, L. Delinkventai Lietuvos mokyklose. Sociologinio tyrimo ataskaita, 2004.

http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/AtaskaitaDelinkventai.doc

ELTA Europos Sąjungos komisarė Dalia Grybauskaitė pareiškė, 2007.

http://www.elta.lt/zinute_pr.php?inf_id=682108

Eurochild, *Ending Child Poverty within the EU? 2006 – 2008 m. nacionalinių pranešimų apie socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties strategijas*, 2007.

http://www.eurochild.org/fileadmin/user_upload/files/NAPs_report_2006_final.pdf

European Communities, *Community Action Programme on Social Exclusion, Policy Studies Findings — 1, Preventing and Reducing Child Poverty*, 2005.

http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/child_poverty_leaflet_en.pdf

European Communities, *Community Action Programme on Social Exclusion, Policy Studies Findings — 6, Thematic Study on Policy Measures concerning Disadvantaged Youth*, 2005.

http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/youth_leaflet_en.pdf

European Communities, *Europe in figures: Eurostat yearbook 2006-07*, Eurostat, 2007.

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=P-ORTAL&p_product_code=KS-CD-06-001

Globali iniciatyva psichiatrijoje, Lietuvos telefoninių psichologinės pagalbos tarnybų asociacija, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“, Paramos vaikams centras, Žmogaus teisių stebėjimo institutas (2006). Vaiko teisių padėtis Lietuvos stacionariose globos ir ugdymo įstaigose, Tyrimo ataskaita.

http://www.hrmi.lt/admin/Editor/assets/vaiko_%20teisiu_%20padetis_%20210x210_%200620.pdf

Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Jungtinių Tautų vaiko teisių įgyvendinimo ataskaita. 2004.

Hoelscher, P., *A thematic study using transnational comparisons to analyse and identify what combination of policy responses are most successful in preventing and reducing high levels of child poverty*. Europos Komisijos užimtumo ir socialinių reikalų generalinis direktoratas. 2004.
http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/child_poverty_study_en.pdf

Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Globali iniciatyva psichiatrijoje, Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“, Vilniaus psichosocialinės reabilitacijos centras. *Žmogaus teisių stebėseną uždarose psichinės sveikatos ir globos institucijose. Projekto ataskaita*, 2005.
<http://www.hrmi.lt/admin/Editor/assets/tarpt%20dok/mental%20health%20care%20inst.en.pdf>

Institute for Regional Innovation and Social Research (IRIS). *Thematic study on policy measures concerning disadvantaged youth*. Study commissioned by the European Commission, DG Employment and Social Affairs in the framework of the Community action programme to combat social exclusion 2002-2006, 2005.
http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/youth_study_en.pdf

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. *Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaita*. 2003.
<http://vaikams.lrs.lt/informaciniai/report2003.pdf>

Klaipėdos universitetas (2004) Ikimokyklinio ugdymo pasirinkimo galimybės Lietuvoje. Tiriamojo darbo ataskaita.
http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/ikimokyklinio_ugdymo_2004.doc

Kuodis, R., Pensininkų ministrės „ašaros“, 2006.
<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/47932>

Socialinių paslaugų įstatymas.
<http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=277880>

Specialiojo ugdymo įstatymas.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=93743

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas.
<http://vaikams.lrs.lt/law.htm>

Lietuvos Respublikos Seimas. *Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija*. 2003.
<http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=242678>

Lietuvos Respublikos Vyriausybės, m. lapkričio 15 d. nutarimas Nr. 1132 „Dėl Socialinių paslaugų planavimo metodikos patvirtinimo“. 2006.
<http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=286889>

Lietuvos Respublikos Vyriausybė. *Vaiko gerovės valstybės politikos strategija*, 2005a.
<http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=286898>

Lietuvos Respublikos Vyriausybė. *Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo priemonių 2005-2012 metų planas*, 2005b.
<http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=286898>

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. *Socialinis pranešimas 2005-2006 m.*, 2007 m.
<http://www.socmin.lt/index.php?-35863044>

Mokyklų tobulinimo programa. Ikimokyklinio ugdymo plėtra: ar keisime finansavimo modelį? Informacinis leidinys „Švietimo naujienos“, Švietimo problemos analizė, 2007/2.

2004-2006 m. nacionalinis kovos su skurdu ir socialine atskirtimi veiksmų planas
http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/nap_incl_2004_lt_en_version.pdf

2006-2008 m. nacionalinis pranešimas apie Lietuvos socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties strategijas su priedu *Skurdo ir socialinės atskirties mažinimo užduotys ir priemonės*.
http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/nap/lithuania_en.pdf

Pinheiro, P. S., *World Report on Violence against Children*. Published by the United Nations Secretary-General's Study on Violence against Children, 2006.
<http://www.violencestudy.org/r25>

Poviliūnas, A. Dvi vaiko sampratos ir vaiko teisių problema. *Vaiko teisės ir pilietinė visuomenė*, Vilnius: Pilietinių iniciatyvų centras, 2000, p. 5-14.

Skivenes, M., Strandbu, A. „A Child Perspective and Children's Participation“ In: *Children, Youth and Environments* 16(2), 2006.
http://www.colorado.edu/journals/cye/16_2/16_2_05_ChildPerspective.pdf

Socialinės analizės ir konsultacijų centras. Nepilnamečių, tapusių prekybos žmonėmis aukomis, situacijos Lietuvoje analizė ir reabilitacijos programos, skirtos nepilnamečiams, nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis, metmenys. Tyrimo ataskaita.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos vaikų ir jaunimo skyrius. Dėl Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto išvadų įgyvendinant JT Vaiko teisių konvenciją Lietuvoje, 2006.
<http://www.socmin.lt/index.php?440499211>

Lietuvos statistikos departamentas. Gyvenimo lygis ir skurdas 2005 m., 2006a.
http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=1&cat_id=3&PHPSESSID=0a83463097cd7c8e461304661e2a7ff5

Lietuvos statistikos departamentas. Lietuvos vaikai 2005 m. 2006b.
http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=1&cat_id=3

Lietuvos statistikos departamentas. Švietimas 2005 m., 2006c.
http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=1&cat_id=3

Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Alkoholio vartojimas ir padariniai 2002 m, 2003.

Šemeta, A. *Santykinis skurdas: Lietuva ES kontekste*. Pranešimas, skaitytas vietos žiniasklaidos žurnalistams skirtame seminare apie žiniasklaidos vaidmenį supažindinant visuomenę su socialinės aprėpties ir socialinės apsaugos problemomis, 2007.

JT, Vaiko teisių konvencija, 1990. <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm>

JT, Vaiko teisių deklaracija, 1959. <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/25.htm>

JT, Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948. <http://www.un.org/Overview/rights.html>

Unicef, Innocenti Research Centre, *Child Poverty in Perspective — An Overview of Child Wellbeing in Rich Countries: A Comprehensive Assessment of the Lives and Wellbeing of Children and Adolescents in the Economically Advanced Nations*, 2007.

http://www.unicef-icdc.org/publications/pdf/rc7_eng.pdf

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Apie ikimokyklinių įstaigų Lietuvoje sistemos ir teikiamų paslaugų problemas. Apibendrinimas, 2007a.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Dėl problemų ir tendencijų įvaikinimo ir globos srityje. Apibendrinimas, 2007b.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Dėl socialinių darbuotojų, atsakingų už vaiko teisių apsaugą seniūnijose. Tyrimo apibendrinimas, 2007c.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Dėl vaikų, kurių tėvai išvykę į užsienį, teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo, sprendžiant jų gyvenimo ir mokymosi klausimus. Tyrimo apibendrinimas, 2007d.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Dėl socialinių darbuotojų, atsakingų už vaiko teisių apsaugą seniūnijose. Tyrimo apibendrinimas, 2007e.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2006 metų veiklos ataskaita, 2007f.

<http://vaikams.lrs.lt/informaciniai2006/Ataskaita2006.doc>

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 metų veiklos ataskaita, 2006.

http://vaikams.lrs.lt/informaciniai/VTAKI_%20ataskaita-Teikimas_%20LRS.pdf

Verhellen, E. „Children’s rights in Europe“. In: *The International Journal of Children’s Rights* 1, 1993.

Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: 2006 apžvalga, 2007.

http://www.hrmi.lt/images/img/Zmogaus_teises2006-2007_maketas.pdf

Pasaulio sveikatos organizacija — Europa. *Young people’s health in context: selected key findings from the Health Behaviour in School-aged Children study*, 2004.

<http://www.euro.who.int/document/mediacentre/fs0404e.pdf>

1 priedas. Pagrindiniai dokumentai vaikų skurdo ir gerovės klausimais

Globali iniciatyva psichiatrijoje, Lietuvos telefoninių psichologinės pagalbos tarnybų asociacija, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“, Paramos vaikams centras, Žmogaus teisių stebėjimo institutas (2006). Vaiko teisių padėtis Lietuvos stacionariuose globos ir ugdymo įstaigose, Tyrimo ataskaita http://www.hrmi.lt/admin/Editor/assets/vaiko_%20teisiu_%20padetis_%20210x210_%200620.pdf

Lietuvos Respublikos Vyriausybė (2004). Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga (2003). Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaita. <http://vaikams.lrs.lt/informaciniai/report2003.pdf>

Klaipėdos universitetas (2004) Ikimokyklinio ugdymo pasirinkimo galimybės Lietuvoje. Tiriamojo darbo ataskaita http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/ikimokyklinio_ugdymo_2004.doc

Lietuvos Respublikos Seimas (2003). Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=242678>

Lietuvos Respublikos Vyriausybė (2005a). Vaiko gerovės valstybės politikos strategija <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=286898>

Lietuvos Respublikos Vyriausybė (2005b) Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo priemonių 2005-2012 metų planas <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=286898>

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2007). Socialinis pranešimas 2005-2006 m. <http://www.socmin.lt/index.php?-35863044>

2006-2008 m. nacionalinis pranešimas apie Lietuvos socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties strategijas su priedu *Skurdo ir socialinės atskirties mažinimo užduotys ir priemonės*. http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/nap/lithuania_en.pdf

Socialinės analizės ir konsultacijų centras (2007). Nepilnamečių, tapusių prekybos žmonėmis aukomis, situacijos Lietuvoje analizė ir reabilitacijos programos, skirtos nepilnamečiams, nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis, metmenys. Tyrimo ataskaita.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos vaikų ir jaunimo skyrius (2006). Dėl Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto išvadų įgyvendinant JT Vaiko teisių konvenciją Lietuvoje <http://www.socmin.lt/index.php?440499211>

Lietuvos statistikos departamentas (2006a). Gyvenimo lygis ir skurdas 2005 m. http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=1&cat_id=3&PHPSESSID=0a83463097cd7c8e461304661e2a7ff5

Lietuvos statistikos departamentas (2006b). Lietuvos vaikai 2005 m.

http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list?cat_y=1&cat_id=3

Lietuvos statistikos departamentas (2006c). Švietimas 2005 m.

http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list?cat_y=1&cat_id=3

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga (2007a). Apie ikimokyklinių įstaigų Lietuvoje sistemos ir teikiamų paslaugų problemas. Apibendrinimas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga (2007b). Dėl problemų ir tendencijų įvaikinimo ir globos srityje. Apibendrinimas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga (2007c). Dėl socialinių darbuotojų, atsakingų už vaiko teisių apsaugą seniūnijose. Tyrimo apibendrinimas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga (2007d). Dėl vaikų, kurių tėvai išvykę į užsienį, teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo, sprendžiant jų gyvenimo ir mokymosi klausimus. Tyrimo apibendrinimas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga (2007e). Dėl socialinių darbuotojų, atsakingų už vaiko teisių apsaugą seniūnijose. Tyrimo apibendrinimas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga (2007f). Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2006 metų veiklos ataskaita

<http://vaikams.lrs.lt/informaciniai2006/Ataskaita2006.doc>

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga (2006). Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 metų veiklos ataskaita

http://vaikams.lrs.lt/informaciniai/VTAKI_%20ataskaita-Teikimas_%20LRS.pdf

Žmogaus teisių stebėjimo institutas (2007). Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: 2006 apžvalga

http://www.hrmi.lt/images/img/Zmogaus_teises2006-2007_maketas.pdf